

Magisteruppsats i Historiska studier
15 högskolepoäng, avancerad nivå

”...sedan är fröken *fri*”

Fosterfördrivning och maktens dimensioner: En diskursanalys av ett
rättsmål i Malmö 1892

*Abortion and Dimensions of Power: A Discourse Analysis of a
Court Case in Malmö 1892*

Petronella Rosenquist

Magisteruppsats 15 hp

Examinator: Thomas Småberg

5 juni 2019

Handledare: Irene Andersson

Abstract

This thesis describes and analyses concepts of criminal abortions during the 1890s. The analysis is based on source material in a court case about illegal abortions that took place in Malmö in 1892, as well as in articles which were published in the daily newspapers in connection with the same legal case.

Through Michel Foucault's theories of dimensions of power and Norman Fairclough's critical discourse analysis, power relations that may have played a role for individuals' actions are studied. The result shows that there was a disciplinary exercise of power against the accused women based on the way in which these are portrayed in the legal material. The interaction between the individuals in the legal material shows both power and resistance that took place within the discourse.

The concept of abortion that emerged from the study shows that there was some acceptance regarding abortions as long as this was handled discreetly. There were also some understandings of the woman's actions which were considered to be based on reasonable causes. However, it turned out that the same understanding did not occur upon the abortionist who was portrayed as a criminal. Reasons for abortion were based on shame, social and economic conditions, and ideological reasons.

Key words: Criminal Abortion, Midwife, Power, Foucault, 19th Century, Sweden.

Nyckelord: Fosterfördrivning, illegal abort, barnmorska, maktdimensioner, Foucault, 1800-talet, Sverige.

Innehållsförteckning

1. Bakom kulisserna	5
1.1 Syfte och frågeställningar.....	6
2. Bakgrund och forskningsläge	7
2.2 Fosforförgiftningar under 1890-talet.....	9
2.3 Definitioner	10
2.4 Forskningsläge.....	11
2.4.1 Fosterfördrivning och abort.....	12
2.4.2 Kvinnors sociala villkor och kvinnlig sexualmoral.....	17
3. Teori och metod.....	19
3.1 Michel Foucault och maktens dimensioner.....	19
3.2 Norman Fairclough och kritisk diskursanalys.....	21
3.2.1 Tredimensionell analysmodell.....	22
4. Material	24
4.1 Dagstidningar	24
4.1.1 Arbetet.....	25
4.1.2 Sydsvenska Dagbladet.....	25
4.2 Rättsmaterial.....	26
4.3 De utvalda kvinnorna i undersökningen.....	27
4.3.1 Änkan och tidigare barnmorskan Kristina Angelin från Malmö.....	27
4.3.2 Ogifta Hanna Jönsson från Malmö.....	28
4.3.3 Pigan Anna Andersson från Önnerup.....	28
4.3.4 Ogifta Matilda Nilsson från Kyrkheddinge.....	29
4.4 Vittnen i materialet.....	29
5. Disposition.....	30
6.1 Social praktik – informationsmakt och ideologiskt maktutövande	31
6.1.1 Dagstidningarna.....	31
6.1.2 Rättsmaterialet.....	37
6.2 Diskursiv praktik – makt och motstånd.....	41
6.2.1 Disciplinärt maktutövande.....	41
6.2.2 Makten som en rörlig kraft.....	45
7. Sammanfattande diskussion	52
7.1 Ideologiska föreställningar om fosterfördrivning.....	53
7.2 Disciplinärt maktutövande.....	54
7.3 Makten som en rörlig kraft.....	55

7.4 Orsaker till fosterfördrivning.....	55
7.5 Vidare forskning.....	59
8. Epilog	60
9. Käll- och litteraturlista.....	62

1. Bakom kulisserna

Den 5 februari år 1892 stängdes en illegal fosterfördrivningsverksamhet på Vestra Dalgatan i Malmö. Verksamheten var välkänd för människorna i dess omgivning men även för folk runt om i Skåne. Rörelsen i hus nummer 5 var olaglig men ändå välbesökt och trots att den inte hade funnits i mer än ett par månader var det många som hittade hit. Stället drevs av en barnmorska vid namn Kristina Angelin som tio år tidigare hade blivit av med sin yrkeslicens. Nu ägnade hon sig åt fosterfördrivning åt de kvinnor som haft för avsikt att avsluta sina oönskade graviditeter. Detta trots vetskapen om att det fanns en risk för att dömas till ett liv i fängelse.

Den illegala verksamheten i Malmö existerade i en tid präglad av en fosterfördrivningsboom som kom att uppmärksammas i dåtidens dagstidningar.¹ Artikel efter artikel skildrar hur kvinnor hade begått fosterfördrivning. En liknande utveckling skedde även i andra delar av Europa samt i USA där situationen har kommit att beskrivas som en abortrevolution.² Genom dagstidningarna är det möjligt att få en uppfattning om hur inte bara unga ogifta kvinnor valde att avsluta sina oönskade graviditeter utan även gifta kvinnor. Fosterfördrivning var tillsynes inte kopplat till endast ett socialt skikt i samhället. En polisrapport från 1892 förmedlar att de kvinnor som hade setts besöka barnmorskan Angelin var allt från yngre till äldre kvinnor och kvinnor från alla samhällsklasser. Det hade även setts kvinnor från andra platser än Malmö komma på besök.³

Den vanligaste metoden i Sverige för fosterfördrivning vid denna tidpunkt tros ha varit fosformetoden.⁴ Fosfor skrapades av från tändstickorna och intogs sedan oralt. Metoden gjorde att fosforförgiftningarna ökade kraftigt under slutet av 1800-talet vilket även detta kom att uppmärksammas i dåtidens dagstidningar. I dessa förklaras det hur kvinnor har avlidit av fosforförgiftning efter försöket att avbryta en oönskad graviditet.⁵ Forskningen har resonerat om att de många fosterfördrivningarna med hjälp av fosfor var orsaken till att fosfortändstickorna en tid senare kom att förbjudas.⁶

¹ Svenska dagstidningar, "Fosterfördrifning", <https://tidningar.kb.se/?q=fosterf%C3%B6rdrifning>, (hämtad 2019-04-01).

² Lena Lennerhed, *Historier om ett brott: Illegala aborter i Sverige på 1900-talet*, Bokförlaget Atlas, Stockholm 2008, 99.

³ Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok, Malmörådshövdingens Andra Afdelning, 1892, Malmö stadsarkiv.

⁴ Lennerhed, 2008, 100.

⁵ "Fosforförgiftning", *Kristinehamnstidningen*, 1892-11-24, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/2755970/1892-11-24/edition/154477/part/1/page/2/?q=fosforf%C3%B6rgiftning&from=1892-11-01&to=1892-11-30>, (hämtad 2019-04-01).

⁶ Lennerhed, 2008, 89.

Parallellt med fosformetoden så fanns det alltså även verksamma barnmorskor som utförde fosterfördrivningar. Metoden kunde innebära att kvinnan drack ett medel för att sätta ingång fosterfördrivningsprocessen. Därefter fördes en kateter in i kvinnans livmoder för att stöta ut fostret. Ingreppet var inte riskfritt och kvinnan blödde ofta en hel del. Men trots de riskfyllda metoderna så fanns det vid tidpunkten ett stort behov av att avsluta oönskade graviditeter även om lagen inte tillät något sådant. Det var inte förrän 1975 som abort blev helt lagligt i Sverige, men de illegala fosterfördrivningsverksamheterna existerade alltså långt innan lagförändringen trädde i kraft.⁷

Denna uppsats kommer att belysa hur fyra 1800-talskvinnor agerade utifrån den rådande diskurs om föreställningar om fosterfördrivning som de befann sig i. En av dessa kvinnor är den tidigare nämnda barnmorskan Kristina Angelin. De andra tre kvinnorna är ogifta Hanna Jönsson från Malmö, pigan Anna Andersson från Önnerup och ogifta Matilda Nilsson från Kyrkheddinge. Alla tre kvinnorna hade sökt upp barnmorskan Angelin för att få sina foster fördrivna och de står nu tillsammans med Angelin åtalade för brottet fosterfördrivning.

1.1 Syfte och frågeställningar

Undersökningen är en diskursanalys av maktens dimensioner. Ett övergripande syfte med uppsatsen är att studera ideologiska föreställningar om fosterfördrivning som kommer till uttryck i dagstidningarna och rättsmaterialet. I uppsatsen studeras också vilka maktfaktorer som kan ha spelat roll för de utvalda individernas agerande både innan och under rättegången. Frågor som ställs till materialet är:

- Vilka ideologiska föreställningar om fosterfördrivning finns i dagstidningarna och rättsmaterialet?
- Hur utövas den disciplinära makten utifrån skildrandet av de åtalade i rättsmaterialet?
- På vilka sätt visar sig makt och motstånd i individernas interaktion med varandra i rättsmaterialet?

⁷ Lena Lennerhed, "Kvinnan, aborten och teratologin", *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdoms historia*, red. Bosse Holmqvist, Lychnos förlag, Uppsala 2015, 141.

2. Bakgrund och forskningsläge

Avsikten med kapitlet är att kontextualisera rättsmålet. Kapitlet är uppdelat i fyra avsnitt. Det första beskriver hur lagen förhöll sig till fosterfördrivning vid den aktuella tidpunkten för rättsmålet. Det andra förklarar ökningen av fosformetoden som skedde åren runt tidpunkten för det aktuella rättsmålet. Detta var alltså en metod som existerade samtidigt som dessa kvinnor valde att vända sig till Angelin för att få sina foster fördrivna. Det tredje förklarar definitionerna av termerna för det som idag kallas för abort. Det sista avsnittet berör forskningsläget för denna undersökning.

2.1 Vad sa lagen om fosterfördrivning år 1892?

Det är relevant att se hur lagen förhöll sig till fosterfördrivning vid denna tidpunkt. Kvinnorna står åtalade för att de har begått eller har haft för avsikt att begå ett lagbrott. I lagboken finns det vid tidpunkten tre paragrafer som berör fosterfördrivning och en paragraf som berör misshandel som har gett upphov till ett missfall. Paragraferna ligger under 14:e kapitlet ”Om mord, dråp och annan misshandel” i Svensk författnings-Samling.⁸ I denna undersökning används läkaren Gunnar Hedréns utdrag ur lagboken istället för Svensk Författnings-Samling från 1864 något som förklaras efter paragraferna. Nedanstående paragraf berör kvinnan som bar på fostret.

26§. ”Qvinna, som, i uppsåt att döda eller fördrifva sitt foster, nyttjar invärtes eller utvärtes medel, som sådan verkan hafva kan; varde dömd, om fostret kommer utan lif eller ofullgånget fram, till straffarbete från och med ett till och med sex år, och , i annat fall, till sådant arbete eller fängelse i högst sex månader.”⁹

En kvinna som fördrev sitt foster riskerade alltså straffarbete eller fängelse i minst ett år och högst sex år. Paragrafen förklarar inte var gränsen går mellan att döda eller att fördriva sitt foster men lagen indikerar en åtskillnad av dessa. Huruvida det har med fostrets ålder, sättet det görs på eller bakomliggande avsikter framkommer inte här. Nästa paragraf berör istället barnmorskan i det här fallet.

⁸ Svensk författnings-Samling, No 11, ”Om mord, dråp och annan misshandel”, P.A. Nordstedt & Söner, Kongl. Boktryckare, Stockholm 1864, 44.

⁹ Gunnar Hedrén, *Om fosterfördrifning från rättsmedicinsk synpunkt: särskildt med hänsyn till svenska förhållanden och svensk lagstiftning*, Ivar Häggströms Boktryckeri A.B., Stockholm 1901, 51.

27§. ”Den, som, med kvinnans vilja, söker döda eller fördrifva hennes foster, på sätt i 26 § sägs; varde dömd, om fostret kommer utan lif eller ofullgånget fram, till straffarbete från och med två till och med sex år, och, i annat fall, till sådant arbete i högst ett år.”¹⁰

Den havande kvinnan ska alltså ha velat fördriva sitt foster och sökt hjälp av en utomstående, vilken i det här fallet är barnmorskan Angelin. Straffet i denna paragraf är något skärpt i förhållande till föregående paragraf då lägsta straffet är högre för barnmorskan än för kvinnan. Men fängelse nämns inte i denna paragraf.

Nedanstående paragraf riktar sig till exempelvis en barnmorska om hon agerat emot kvinnans vilja, det kan då bli en fråga om ord mot ord.

28§. ”Har någon, utan kvinnans vilja, sökt döda eller fördrifva hennes foster, på sätt i 26 § sägs; dömes, om fostret kommer utan lif eller ofullgånget fram, till straffarbete från och med sex till och med tio år, och, i annat fall, till sådant arbete från och med sex månader till och med två år. Fick kvinna af gerningen svår kroppsskada; dömes till staffarbete på lifstid eller i tio år; fick hon deraf döden; miste gerningsmannen lifvet eller dömdes till straffarbete på lifstid”.¹¹

Straffet är alltså betydligt skärpt i förhållande till de två tidigare nämnda paragraferna då även dödsstraff kunde utfärdas om kvinnan miste livet.

Den sista paragrafen nämner inte fosterfördrivning, men utgången är densamma.

29§. ”Föröfvar någon å kvinna, den *han* vet hafvande vara, sådan misshandel, att fostret förgås eller kommer ofullgånget fram, och hade *han* ej uppsåt att fostret skada; dömes, om misshandeln skedde med berådt mod, till straffarbete från och med två till och med fyra år, och, om den skedde af hastigt mod, till straffarbete från och med sex månader till och med två år; dock må, der brottet är med synnerligen mildrande omständigheter förenadt, straffet nedsättas i förra fallet till straffarbete i sex månader och i senare fallet till sådant arbete i två månader eller fängelse.”¹²

Denna paragraf berör istället yttre våld på en havande kvinna som har lett till att hon förlorat fostret. I denna paragraf skrivs det ut *han* i texten. Vilket kan tolkas som att förövaren mest troligt var en man. Straffet går att jämföra med straffet i de två första paragraferna.

¹⁰ Hedrén, 51.

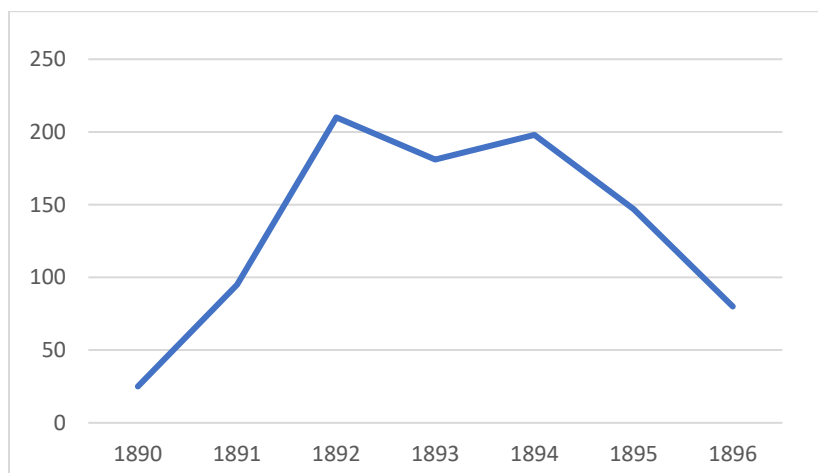
¹¹ Hedrén, 51.

¹² Hedrén, 51-52. (Min kursiv).

Hedréén menar att det har skett förändringar gällande dessa paragrafer från 1864 till 1890. I 1864 års lag är lägsta straffpåföljden för §26 två år.¹³ Lägsta straffet för denna paragraf 1890 är sänkt till ett år. Gällande §27 har straffet inte blivit sänkt utan lägsta straffpåföljden är fortfarande två år. Hedréén skriver att Nya Lagberedningen motiverar denna ändring med att det kan finnas ”förmildrande omständigheter för modern”, men sådana skäl ansågs alltså inte finnas för fosterfördrivaren.¹⁴ Det är emellertid tydligt att lagen såg en skillnad på straffet för fosterfördrivaren och straffet för kvinnan som vände sig till fosterfördrivaren.

2.2 Fosforförgiftningar under 1890-talet

Kvinnorna i denna undersökning vände sig till en barnmorska för att få sitt foster fördrivet trots att det fanns andra metoder för fosterfördrivning som mest sannolikt inte var lika kostsamma. Metoden som antas vara den vanligaste vid tidpunkten var *fosfor*. Detta var emellertid ingen riskfri metod. Diagrammet nedan visar hur många artiklar som använde sig av termen *fosforförgiftning* från 1890–1896.

Källa: Diagrammet visar ökningen gällande användandet av termen fosforförgiftning i dagstidningarna från åren 1890–1896. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

Det sker alltså en kraftig ökning av användandet av termen *fosforförgiftning* under tidpunkten som de åtalade kvinnorna sökte upp Angelin. En siffra som sedan kom att sjunka betydligt efter 1894. Idéhistorikern Lena Lennerhed skriver i en artikel i ”Forskning och Framsteg” att hundratals kvinnor miste livet med hjälp av denna fosterfördrivningsmetod varje år under

¹³ Svensk författnings-Samling, 44.

¹⁴ Hedréén, 51–52.

1890-talet.¹⁵ Hedrén visar i sin avhandling från 1901 att fosfor var den vanligaste metoden för fosterfördrivning vid denna tidpunkt. Han uppger att många av dessa fosterfördrivningar resulterade i en dödlig utgång för såväl fostret som för kvinnan. Malmöhus län var dessutom det område i hans undersökning som hade flest fosforförgiftningar.¹⁶ Det är därför troligt att kvinnorna i denna undersökning kände till denna metod och valde en annan metod för att fördriva sina foster.

2.3 Definitioner

Undersökningen förhåller sig till tre termer för det som idag kallas för *abort*. Eftersom att undersökningen innebär studiet av ett historiskt material i vilket termen abort *inte* användes frekvent kommer till största del termen *fosterfördrivning* att tillämpas i denna undersökning. Fosterfördrivning är det ord som användes i rättsmaterialet och i dagstidningarna då med stavningen *fosterfördrifning*. I denna uppsats används termen i en mer modern tappning, alltså fosterfördrivning med stavningen v.

I rättsmaterialet brukas termen *abort* endast vid två tillfällen och då för att förklara det skede när fostret stöts ut ur kvinnans kropp.¹⁷ Utifrån iakttagelser i dagstidningarna är *abort* en term som först kom att användas under 1900-talets början. Nedanstående diagram skildrar användandet av de olika termerna i dagstidningarna vid tidpunkten.

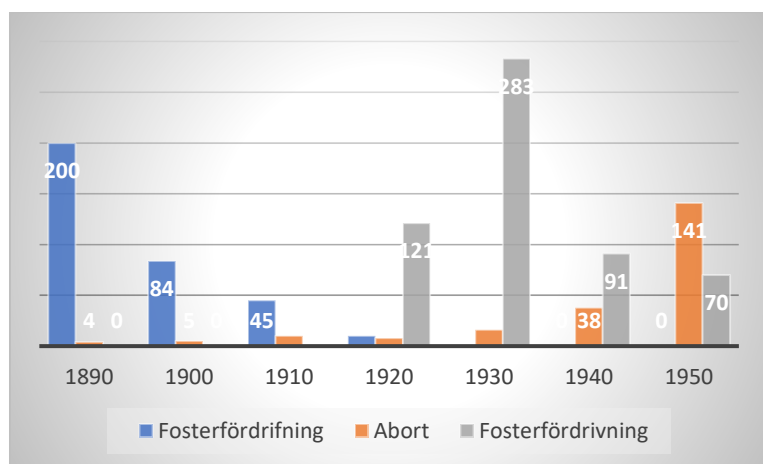

Diagram 1: Användandet av termerna i dagstidningarna från år 1890–1950. (Svenska Dagstidningar, www.tidningar.kb.se)

¹⁵ Lena Lennerhed, "En annan aborthistoria", *Forskning och framsteg*, 2008-03-01, <https://fof.se/tidning/2008/2/artikel/en-annan-aborthistoria>, (hämtad 2019-05-17).

¹⁶ Hedrén, 18–23.

¹⁷ T.f. sjukhusläkare A. Lindan, 1892-02-11, Bil. 58 c, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning, 1892, Malmö stadsarkiv.

Diagrammet visar följaktligen att termen *fosterfördrifning* användes mest frekvent under den aktuella tidsperioden. År 1890 var det endast fyra artiklar som använde sig av termen *abort* medan tvåhundra artiklar använde sig av termen *fosterfördrifning*. *Fosterfördrifning* med *v* kom inte att användas i dagstidningarna förrän en bit in på 1900-talet. Den tidigare forskningen som lyfts fram i denna uppsats använder sig till största delen av termen *abort*. Kanske för att de till stor del undersöker 1900-talets abortfråga. I uppsatsen sker det alltså en avgränsning efter tid.

Ytterligare en definition att förhålla sig till i undersökningen är Hedréns definition av abort. I sin avhandling från 1901 skrev han att abort är det tillstånd då fostret stöts ut ur modern, även kallat missfall. Han använder sig också av termen *kriminell abort* för att förklara det som i denna uppsats kallas för fosterfördrifning.¹⁸ Hedrén menar alltså att kriminell abort är när fostret har tvingats ut ur modern. Han resonerar även om att "begreppet döda måste ingå i den kriminella abortens definition [...]".¹⁹ Här finns det alltså en föreställning om att all fosterfördrifning innebär ett dödande, något som lagen särskiljer då denna gör en skillnad på att *döda* och att *fördriva*.

2.4 Forskningsläge

Forskningsläget består av två delar. Den första delen behandlar tidigare forskning om fosterfördrifning och abort. Denna forskning har till stor del inriktat sig på 1900-talets förändringar inom abortfrågan. Forskningen sträcker sig över ett långt tidsspänn från 1901 fram till 2017. Den största delen berör svensk abortutveckling men en studie förklarar amerikansk abortutveckling och en studie behandlar skillnader gällande abortpolitiken mellan Sverige och Frankrike.

Den andra delen av forskningsläget är inriktad på kvinnors sociala villkor under 1800-talet samt synen på kvinnlig sexualmoral. Detta är något som är av stor vikt att förhålla sig till då dessa båda ämnen sätter det aktuella rättsmålet i en bredare kontext. De åtalade kvinnornas handlande förhåller sig till flera diskurser och sociala villkor samt synen på kvinnlig sexualmoral är några av dem.

¹⁸ Hedrén, 1.

¹⁹ Hedrén, 1.

2.4.1 Fosterfördrivning och abort

Ett material som fungerar både som tidigare forskning och till viss del även som ett källmaterial är den rättsmedicinska avhandlingen *Om fosterfördrifning från Rättsmedicinsk synpunkt: Särskildt med hänsyn till svenska förhållanden och svensk lagstiftning*. Denna är skriven av den tidigare nämnde läkaren Gunnar Hedrén och gavs ut 1901. Han ger en bild av hur rättsmedicinen vid den aktuella tidpunkten förhöll sig till fosterfördrivningsbrottet.

Hedrén skriver:

I allmänhet synes man inom medicinska vetenskapen anse, att hafvandeskapet afslutas, så snart som födseln tager sin början. Denna uppfattning hyllas äfven inom rättsvetenskapen, hvarför ock hvarje mot fostrets lif riktad handling, som företages sedan födseln börjat, hänföres till respektive mord, dråp eller barnamord.²⁰

Här gör Hedrén tillsynes ett angrepp på lagstiftningen vid denna tidpunkt. Han menar att en riktad dödlig handling mot fostret bör ses som ”mord, dråp eller barnamord”. Detta är något som inte lagen är lika tydlig med då denne särskiljer på att döda och att fördriva.

Hedréns avhandling syftar till att klargöra fosterfördrivningens omfattning och utbredning. Han pekar på att den statistik som han lyfter fram egentligen inte ger en så klar bild av omfattningen på brottet. Siffrorna som han har tagit del av grundar sig i de fall som har lett till rättsliga åtgärder. Kvinnan har alltså blivit påkommen på grund av att hon har avlidit eller för att hon har behövt uppsöka läkarvård. Men omfattningen av fosterfördrivningsbrottet tros alltså ha varit betydligt större än vad som har gått att bevisa och han anser att det finns ett stort mörkertal.²¹ Något som är intressant med siffrorna som Hedrén tar upp i sin undersökning är att Malmöhus län hade flest fall av fosterfördrivningar som ledde till rättsliga åtgärder under perioden 1851–1900. Då med betydligt fler fall än både Göteborgs- och Bohus län samt Stockholms stad eller Stockholms län.²² Malmöhus län var alltså ett område som omfattades av en stor del av de fosterfördrivningar med dödlig utgång eller medicinska påföljder som han har undersökt.

De flesta kvinnor som Hedrén har funnit i sin undersökning var ogifta kvinnor. Av 1394 var 1262 ogifta.²³ Det fanns följaktligen en tydlig grupp i hans undersökning som begick

²⁰ Hedrén, 2.

²¹ Hedrén, 8.

²² Hedrén, 18.

²³ Hedrén, 20.

fosterfördrivning vid tidpunkten. Åldern på kvinnorna var främst mellan 21–25 år.²⁴ Och den vanligaste metoden var fosfor.²⁵

Hedréns resonerar om att det vid tidpunkten var få fall som ledde till rättsliga åtgärder i förhållande till det verkliga antalet fosterfördrivningar. Han menar att det i framtiden skulle komma att generera ännu fler fosterfördrivningsbrott men med färre rättsliga åtgärder. Hedrén ansåg att rättsväsendet skulle stå ”maktlös gentemot brottet i fråga” och att den enda anledningen till att brottet skulle bli påkommet var slumpen.²⁶ Det som är intressant med denna tes är att det med facit i hand går att se att fosterfördrivningsbrottet kom att öka. Idéhistorikern Lena Lennerhed som har studerat 1900-talets abortutveckling menar att det har skett en ökning av illegala aborter under 1800-talets slut, men att detta var något som kom att öka än mer under 1900-talets början.²⁷ De illegala aborterna blev alltså allt fler och den dödliga utgången likaså. Men med tiden slutade fosterfördrivning emellertid att vara ett brott. Behovet av ett ”frivilligt moderskap” tog överhanden.

I Genus och politik: En jämförelse mellan svensk och fransk abort- och preventivmedelspolitik från sekelskiftet till andra världskriget jämför historikern Elisabeth Elgán den politiska diskussionen gällande abort och preventivmedel i Sverige och Frankrike. Elgán studerar tidsperioden från 1900-talets början och fram till andra världskriget. Hon menar emellertid att abort och preventivmedel inte var något nytt fenomen för denna tid. Preventivmedel går att spåra långt tillbaka i tiden då kondomen uppfanns redan på 1500-talet. Det har även sedan ”urminnes tider” funnits en kunskap om spermiedödande medel.²⁸

Genom Elgáns forskningsläge går det att spåra en vilja att styra reproduktionen som orsak till att abortmetoderna och preventivmedlen kom att utvecklas och öka i användande under 1800-talet. Det fanns även förklaringar om att nationalekonomen Thomas Malthus´ befolkningsteorier och uppmaningar om att styra reproduktionen låg till grund för utvecklandet. Dessa tankar kom till uttryck genom nymalthusianerna vilka förespråkade preventivmedel.²⁹ Elgán betonar att det finns få studier som behandlar abortutvecklingen i Sverige under 1800-talet.³⁰ De studier som hon hänvisar till berör Frankrike, Storbritannien och Norge. I dessa länder finns förklaringar om att kvinnor använde sig av abort under 1800-

²⁴ Hedrén, 21.

²⁵ Hedrén, 23.

²⁶ Hedrén, 86.

²⁷ Lennerhed, 2008, 102.

²⁸ Elisabeth Elgán, *Genus och politik: En jämförelse mellan svensk och fransk abort- och preventivmedelspolitik från sekelskiftet till andra världskriget*, Uppsala Univ., Stockholm 1994, 36–37.

²⁹ Elgán, 29–33.

³⁰ Elgán, 41.

talet för att undkomma en oönskad graviditet och att det då fungerade som ett preventivmedel. Metoderna som användes ansågs vara säkra och dödligheten var liten. Den främsta metoden var en kateter som fördes in i livmodern och ofta utfördes dessa metoder av en medicinskt utbildad person. Men det användes även droger för att avsluta en oönskad graviditet, så som arsenik, fosfor och bly.³¹ Dessa metoder var emellertid mer riskfyllda. Elgán menar att det även finns en uppfattning om att aborterna hade varit de ogifta kvinnornas utväg på en oönskad graviditet. Men under 1800-talet kom dessa emellertid även att fungera som ett sätt för den gifta kvinnan att begränsa antalet barn i familjen.³²

Historikern Lisa Öberg skriver i sin avhandling *Barnmorskan och läkaren: Kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870–1920* hur barnmorskerollen övertogs av läkaren och att en konflikt mellan dessa två yrkesroller kom att uppstå. Öberg berör även ämnet abort. Hon menar att det under slutet av 1800-talet fanns verksamheter inom läkarkåren som utförde *legala aborter*, alltså i en tid då abort var olagligt. Det rörde sig då om att befinna sig i en gråzon juridiskt och aborterna motiverades med att kvinnans liv ansågs vara i fara. På 1870-talet utövades dessa aborter av en läkare men det var inget som diskuterades vitt och brett eftersom att aborterna inte ansågs vara ett samhällsproblem.³³

Parallellt med läkarnas aborter menar Öberg att det även fanns barnmorskor som avslutade kvinnors oönskade graviditeter. Detta var något som uppmärksammades i den dåtida barnmorsketidskriften *Jordemodern*. Öberg resonerar om att de barnmorskor som skrev artiklar i denna tidskrift hade en fördömande attityd gentemot barnmorskorna som utförde dessa fosterfördrivningar. Dessa ansågs vara ”brottsliga `ämbetssystrar`”.³⁴ Hon skriver även att barnmorskorna i sin utbildning svor en ed på att göra allt de kunde för att förhindra ett missfall fram till 1887.³⁵

Öberg skriver att det uppstod en diskussion om fosterfördrivningarna under den senare delen av hennes utvalda tidperiod vilket innebar början på 1900-talet. Till en början ansågs det inte finnas något abortproblem men senare kom det att klassas som ett samhällsproblem. Barnafödandet i landet hade minskat drastiskt och den främsta orsaken som Öberg lyfter fram till abortdiskussionen var synen på kvinnans livsuppgift som moder.³⁶

³¹ Elgán, 39.

³² Elgán, 43.

³³ Lisa Öberg, *Barnmorskan och läkaren: Kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870–1920*, Ordfronts Förlag, Stockholm 1996, 56–59.

³⁴ Öberg, 57-58.

³⁵ Öberg, 58.

³⁶ Öberg, 60.

I *When Abortion was a Crime: Women, Medicine, and Law in the United States, 1867–1973* skriver den amerikanska historikern Leslie Reagan om förändringar i den amerikanska abortlagen. Hon analyserar interaktioner mellan det medicinska yrket, statliga myndigheter och kvinnor i praktiken. Hon menar att de separata sfärerna egentligen inte var så separerade som man tidigare hade trott. Reagan anser att abort kan fungera som ett exempel på när den privata aktiviteten har bidragit till att förändra en allmän ordning.³⁷ Hon visar att kvinnors efterfrågan på abort gjorde att läkare trotsade lagen. Detta kom i förlängningen att leda till att lagen kom att ändras.³⁸ Det var alltså vid tidpunkten många som stöttade kvinnornas beslut. Och liksom Hedrén anser hon att det fanns ett stort mörkertal gällande detta brott. Reagan resonerar om att abort under mer än hundra år var olagligt i USA men att det under denna era ändå till stor del allmänt tillgängligt.³⁹

I verket *Historier om ett brott: Illegala aborter i Sverige på 1900-talet* skriver den tidigare nämnda idéhistorikern Lena Lennerhed om olika abortmetoder och illegala abortverksamheter. Lennerhed menar precis som Elgán att 1800-talets illegala aborter i Sverige är ett delvis utforskat område.⁴⁰ Hon belyser även orsaker till att kvinnorna valde att göra abort.

Lennerhed gör nedslag i 1800-talets aborthistoria med grund i den tidigare nämnda Hedréns avhandling. Utifrån hans resultat drar hon slutsatsen att det främst var fosformetod som användes vid tidpunkten.⁴¹ Lennerhed skriver även om hur det i Frankrike och i flera andra europeiska länder hade utvecklats abortinstrument som kom att användas under 1700-talet och 1800-talet. Det rörde sig då om katetrar, sonder och livmoderssprutor men att detta inte användes i Sverige i någon större omfattning vid denna tidpunkt.⁴² I Sverige var fosformetoden den mest använda. Lennerhed hänvisar till berättelser i folklivsarkivet och på Nordiska muséet som förstärker uppfattningen om att det var fosformetoden som användes. I dessa berättelser går det att läsa om hur hundra kvinnor har berättat om sin fosterfördrivning. Bland dessa kvinnor är det endast en som nämner mekanisk metod.⁴³ Berättelserna som Lennerhed lyfter fram väcker emellertid frågor om vilken social bakgrund som kvinnan hade

³⁷ Leslie J. Reagan, *When Abortion was a Crime: Women, Medicine, and Law in the United States, 1867-1973*, University of California Press, Oakland 1998, 2.

³⁸ Reagan, 2.

³⁹ Reagan, 9.

⁴⁰ Lennerhed, 2008, 10.

⁴¹ Lennerhed, 2008, 88.

⁴² Lennerhed, 2008, 100.

⁴³ Lennerhed, 2008, 91–92.

samt hennes ålder och civilstånd. Men de indikerar likväl att fosformetoden var en vanlig metod och kanske även mer lättillgänglig än de mekaniska metoderna.

Lennerhed diskuterar även olika orsaker till de ökade aborterna under den senare delen av 1800-talet och menar att det troligtvis berodde både på att fler kvinnor ville göra abort men även att aborterna blev mer effektivare.⁴⁴ Hon skriver att barnafödandet i Sverige minskade från 1870 vilket även skedde på andra ställen runt om i Europa. Detta indikerar att det fanns ett behov och en vilja att begränsa antalet barn per familj vid tidpunkten.⁴⁵

Lennerhed har även skrivit *Kvinnotrubbel: Abort i Sverige 1938–1974*. I denna studerar hon förhållandet mellan den abortsökande kvinnan och psykiatrikern som utvärderade huruvida kvinnan skulle beviljas aborten eller inte. Lennerhed undersöker även maktförhållandet dem emellan där psykiatrikern hade makten att ta beslutet. Hon fokuserar på perioden 1938–1974 då abort var legalt om skälen var tillräckliga, men kvinnan var alltid tvungen att ansöka om det.⁴⁶

Lennerhed menar att synen på abortören och synen på den aborterande kvinnan skiljer sig åt under 1900-talets början. Kvinnan fick ett mildare straff medan abortören kunde dömas till fängelse i flera år.⁴⁷ Detta är något som en skribent i *Svensk Juristtidning* år 1948 bekräftar när denne skriver: ”Det strängaste straffet drabbar abortören, medan den aborterande kvinnan först straffas i andra hand”.⁴⁸

Lennerhed undersöker även kvinnosynen och huruvida bilden av kvinnan som ”moder” har kommit att påverka allmänna föreställningar om abort. Hon menar att det har funnits en bild om moderskapet som naturligt för kvinnan och hennes främsta livsuppgift. Men det har även funnits en motsatt föreställning om att kvinnan själv borde få välja om hon vill ingå moderskap.⁴⁹ Hon lyfter även fram olika orsaker till att kvinnan ansökte om abort. En stor del av dessa kvinnor angav skam som en orsak. Skammen berörde det faktum att de väntade barn utan att vara gifta eller att de bar på ett barn som inte var deras makes.⁵⁰

⁴⁴ Lennerhed, 2008, 102.

⁴⁵ Lennerhed, 2008, 102–103.

⁴⁶ Lena Lennerhed, *Kvinnotrubbel: Abort i Sverige 1938–1974*, Gidlunds förlag, Möklinta 2017, 10–13.

⁴⁷ Lennerhed, 2017, 14.

⁴⁸ *Svensk Juristtidning*, <https://svjt.se/svjt/1948/133>, (hämtad 2019-04-17).

⁴⁹ Lennerhed, 2017, 15.

⁵⁰ Lennerhed, 2017, 37.

2.4.2 Kvinnors sociala villkor och kvinnlig sexualmoral

Idéhistorikern Marie Lindstedt Cronberg problematiserar könsrelationerna i sin avhandling *Synd och skam: Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*.⁵¹ Lindstedt Cronberg ser det som anmärkningsvärt att lagstiftningen under 1800-talet inte längre såg på utomäktenskapliga förbindelser som något brottsligt men att det samtidigt fanns en föråldrad allmän syn på kvinnans sexualitet. Detta kopplar hon till idén om det borgerliga familjeidealet.⁵² Lindstedt Cronberg visar att det skedde en ökning av barnamorden i Sverige under den senare delen av 1800-talet trots att det inte längre ansågs olagligt att inleda utomäktenskapliga sexuella relationer. Hon anser att det därför är viktigt att studera vad i samhället som fick kvinnor att begå dessa brott. Likaså gäller för olagliga aborter som ofta resulterade i dödlig utgång för kvinnan själv bara för att ”dölja en handling som inte ens längre var straffbelagd”.⁵³ Lindstedt Cronberg resonerar även om att forskningen inte har varit enig om hur sexualmoralen utvecklades. Hon lyfter då fram hur etnologen Jonas Frykman hade målat upp en mörk bild av sexualmoralen i verket *Horan i bondesamhället*. I denna förklarar han hur den ogifta kvinnan i bondesamhället uteslöts när hon blev med barn. Enligt honom fanns det alltså en föråldrad bild av kvinnlig sexualmoral. Historikern Ann-Sofie Kälvemarm motsatte sig däremot denna bild och hävdade att kvinnan ofta klarade sig bra och i många fall även blev gift.⁵⁴ Lindstedt Cronberg förstärker emellertid idén om en föråldrad syn på kvinnlig sexualitet under slutet av 1800-talet. Hon förklarar även att många av de kvinnor i rättsmaterialet som hon studerat berättade att de hade blivit lägrade under äktenskapslöfte.⁵⁵

Lindstedt Cronberg diskuterar *informell* och *formell* kontroll av sexualiteten. Den formella kontrollen visar sig genom lagstiftningen, medan den informella kommer till uttryck genom lokala sedvänjor. Hon diskuterar även *halvformell* kontroll där hon resonerar om att barnmorskan återfinns. Denna yrkeskategori verkar både för den formella kontrollen och den informella kontrollen då deras yrkesutövande står i nära relation till folket.⁵⁶ Barnmorskorna tvingades alltså att befinna sig i två läger, den ena verkade för staten medan den andra tvingades att förhålla sig till folkets intressen. Och folket och staten hade inte alltid samma uppfattning om en sakfråga.

⁵¹ Marie Lindstedt Cronberg, *Synd och skam: Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*, Cronberg publishers, Lund 1997, 28–29.

⁵² Lindstedt Cronberg, 14–15.

⁵³ Lindstedt Cronberg, 15.

⁵⁴ Lindstedt Cronberg, 23.

⁵⁵ Lindstedt Cronberg, 171–172.

⁵⁶ Lindstedt Cronberg, 16.

Etnologen Inger Lövkrona har i sin bok *Annika Larsdotter barnamörderska: Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige* behandlat hur sju ogifta kvinnor under 1700-talet blev dömda för barnamord. Hennes studie syftar till att anlägga ett genusperspektiv på den tidigare forskningen och att visa både kvinnan och mannens roll i händelsen. Hon menar att tidigare forskning bland annat svarat att det är ”skam, fattigdom och panik” som har gett upphov till barnamorden.⁵⁷ Men hon resonerar om att det är viktigt att ta hänsyn till att ett havandeskap och en födsel är en följd av en sexuell förbindelse mellan en kvinna och en man. Det är därför viktigt att ställa frågan vilken roll mannen har spelat för kvinnans agerande genom att studera hur hans sociala status och den samhällshierarkiska ordningen kan ha påverkat hennes beslut att förvandlas till en barnamörderska.⁵⁸ Lövkrona menar även att det är av stor vikt att förhålla orsakerna till barnamorden till ett samhälle där den manliga äran inte fick ifrågasättas.⁵⁹ I den tid som Lövkrona studerar var utomäktenskapliga sexuella relationer olagliga. Hon menar att dessa brott därför ska ses emot perspektiv om kön, makt och sexualitet. Men de bör också analyseras mot den patriarkala diskurs som omgav brotten.⁶⁰

⁵⁷ Inger Lövkrona, *Annika Larsdotter – barnamörderska: Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, Historisk media, Lund 1999, 18.

⁵⁸ Lövkrona, 18–19.

⁵⁹ Lövkrona, 21.

⁶⁰ Lövkrona, 19.

3. Teori och metod

I uppsatsen skiljs teori- och metodavsnitten åt även om de i grunden är tydligt sammanlänkade. Teorin ansluter till filosofen och idéhistorikern Michel Foucaults *maktteorier*. Foucault lägger fram ett maktperspektiv som belyser dimensionerna av makt vilket gör att hans maktteori är aktuell i denna undersökning. Han ses även som en grundare av *diskursanalyser*. Flera av de efterföljande diskursmetoderna bygger därför på hans analysmodell.

Lingvisten Norman Fairclough utvecklade det som kallas för *kritisk diskursanalys*. Han är till skillnad från Foucault tydlig i sitt tillvägagångssätt, men viktigast med hans modell för denna undersökning är att han utökar diskursanalysen genom att sätta den diskursiva praktiken i relation till ett större socialt sammanhang. Nedan förklaras avsnitten mer ingående.

3.1 Michel Foucault och maktens dimensioner

Uppsatsen tar alltså sin utgångspunkt i Foucaults teorier om *makt*. Grundläggande för Foucaults maktteorier är att makten existerar i alla sociala relationer. Han ser på makten som en strategi som inte ägs av någon. Den utövas inte heller enbart av privilegierade personer.⁶¹ Foucault ger egentligen ingen konkret definition av vad makt är. Som han ser det är den en rörlig kraft som ger dynamik åt samhället och den är både positiv och negativ.

Det som är viktigt i en maktanalys är att ta hänsyn till de dimensioner som makten verkar i, men även att belysa hur makten rör sig inom flera områden och vilka krafter som växelverkar med varandra.⁶² Sociologen Sune Sunesson som skriver förordet i den svenska utgåvan av Foucaults *Övervakning och straff*, menar att Foucault inte var intresserad av den som utövade makten utan istället hur makten kom att påverka de individer som den utövades på.⁶³ Det är emellertid inte bara de enskilda individerna som står i fokus utan hur deras handlande är påverkat av den *diskurs* som de befann sig i. Mer konkret vad som var möjligt att säga och göra utifrån *diskursens ordning*. I undersökningen är den övergripande diskursen som studeras ideologiska föreställningar om fosterfördrivning. Inom denna diskurs existerar sedan den diskursiva praktik som har huvudrollen i undersökningen, rättsmålet.

⁶¹ Michel Foucault, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, Arkiv förlag, Lund 2017, 56.

⁶² Thom Axelsson och Jonas Qvarsebo, *Maktens skepnader och effekter: Maktanalys i Foucaults anda*, Studentlitteratur, Lund 2017, 125–135.

⁶³ Michel Foucault, ”Inledning”, *Övervakning och straff*, Arkiv förlag, Lund 2017, 20.

Thom Axelsson och Jonas Qvarsebo menar att makten inom en diskurs påverkar vad som får sägas och av vem. De citerar Foucault med några talande ord:

Alla vet att man inte får säga allt, att man inte kan tala om vad som helst när som helst, och slutligen att inte vem som helst får tala om vad som helst.⁶⁴

Det finns alltså outtalade regler gällande vad som kan sägas i ett visst sammanhang, inom en viss diskurs. Rättsmålet innebär följaktligen begränsningar gällande vad som är möjligt att uttrycka. Poängen med Foucaults maktanalys är att visa hur maktutövandet påverkar möjligheten för individerna att uttrycka sig samt att studera hur makten verkar från flera håll och belysa dess dimensioner.

Foucault menar att *där det finns ett maktutövande så finns det ett maktmotstånd*.⁶⁵ De individer som lyfts fram i denna undersökning är ett bevis på det maktmotstånd som utövades. De kvinnor som står åtalade i rättsmålet har alla valt att begå en brottslig handling.

I undersökningen har *fem maktkategorier* valts ut utifrån Foucaults tankar om makt. Den första är det som kallas för *suverän makt*. Denne är kopplad till de regler och förordningar som finns i samhället. Lagen är ett exempel på en suverän makt.⁶⁶ I uppsatsen sker ingen djupgående analys av denna maktkategori. Istället lyfts kategorin upp för att poängtera att lagen förbjuder fosterfördrivning och att det därför misstänks ha skett ett lagbrott.

De andra och tredje kategorierna behandlas under samma kapitel och förklaras som *informationsmakt och ideologiskt maktutövande*. Utifrån dessa studeras föreställningar om fosterfördrivning som kommer till uttryck i både dagstidningarna och i rättsmaterialet. Dagstidningarna utgör en maktinstans genom att de bestämmer vilken information som vi läsare får ta del av. Utifrån dagstidningarna är det även möjligt att spåra ett ideologiskt maktutövande då innehållet påverkar läsarens inställning till en sakfråga.⁶⁷ Rättsmaterialet fungerar indirekt som en informationsmakt då delar av dess innehåll publiceras i dagstidningarna. De ideologiska föreställningarna fungerar som ett maktutövande på individerna inom den diskursen.

Den fjärde kategorin är den *disciplinära makten*.⁶⁸ Axelsson och Qvarsebo resonerar om att den disciplinära makten inte är lika synlig som den suveräna makten. Det kan röra sig om

⁶⁴ Axelsson och Qvarsebo, 135.

⁶⁵ Axelsson och Qvarsebo, 128.

⁶⁶ Axelsson och Qvarsebo, 44.

⁶⁷ Axelsson och Qvarsebo, 18.

⁶⁸ Axelsson och Qvarsebo, 47–48.

att individualiteter kommer fram genom dokumentation, exempelvis genom framställningen av social tillhörighet. I denna uppsats studeras det disciplinära maktutövandet genom hur de åtalade framställs i materialet. Det är även en framställning som de åtalade inte kan bemöta.

Den femte kategorin är *makten som en rörlig kraft*. Här pågår det både ett maktutövande och ett maktmotstånd. Individerna som kommer till uttryck via rättsmaterialet studeras genom att belysa hur de försvarar sig och förklarar händelseförloppet.

Tillvägagångssättet för hur dessa kommer att studeras mer ingående förklaras i nästa avsnitt.

3.2 Norman Fairclough och kritisk diskursanalys

Undersökningen är följaktligen en diskursanalys. Den generella innebörden av en sådan förklaras på ett något förenklat sätt. I *Diskursanalys som teori och metod* betonar Marianne Winther Jörgensen och Louise Phillips mångsidigheten vid diskursanalyser. De menar att begreppet *diskurs* länge har använts utan en tydlig definition både inom vetenskapliga och icke vetenskapliga områden. Detta har inneburit att begreppet har kommit att få många innebörder. Jörgensen och Phillips poängterar att det finns flera inriktningar av diskursanalyser. Vissa delar är snarlika för de olika inriktningarna medan andra innebär tydliga skiljelinjer, men alla härstammar från Foucaults tankar om diskursanalyser.⁶⁹ Nedanstående citat ger en uppfattning om vad diskursanalytikern är ute efter i sin undersökning.

Diskursanalytikerns ärende är *inte* att komma ”bakom” diskursen i sina analyser, att fundera ut vad människor verkligen menar när de säger ditt eller datt, eller att fundera ut hurdan verkligheten egentligen är bakom diskursen. Utgångspunkten är ju att man aldrig kan nå verkligheten utanför diskurserna, och att det därför är diskursen i sig som är föremål för analysen.⁷⁰

Fokus vid en diskursanalys ligger alltså inte i att försöka reda ut ”sanningar” utan att studera vad som har sagt eller skrivits och se om detta bildar ett mönster. Det finns alltså ingen avsikt i denna undersökning att reda ut om de åtalade i denna undersökning har begått det brott som de står åtalade för eller inte. Poängen med diskursanalysen är istället att undersöka vilka

⁶⁹ Marianne Winther Jörgensen och Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund 2000, 10.

⁷⁰ Jörgensen och Phillips, 28. (Min kursiv).

konsekvenser dessa mönster kan få för en social verklighet.⁷¹ Människorna i en diskurs är inte alltid medvetna om att de ingår i en diskurs och därför inte heller hur denna påverkar dem.

Det finns som sagt var många inriktningar av diskursanalyser och denna uppsats ansluter sig till Faircloughs så kallad *kritisk diskursanalys*. Det som utmärker denna inriktning är att texten analyseras i förhållande till en social praktik. Fairclough skiljer följaktligen på *diskursiv praktik* och *social praktik*.⁷² Diskursiv praktik innebär för honom texten och talet i det material som undersöks. I denna undersökning innebär den diskursiva praktiken det pågående rättsmålet. Fairclough lägger precis som Foucault stor vikt vid vad som är möjligt att göra utifrån de ramar som finns för en verksamhet.⁷³ Men han resonerar även om att den diskursiva praktiken inte är fri från en yttre påverkan. Statsvetarna Göran Bergström och Kristina Boréus skriver att den diskursiva praktiken är en del av en maktkedja och att vissa delar av denna kedja finns utanför diskursen. Det sker hela tiden en påverkan ifrån alla håll.⁷⁴ Det räcker därför inte att göra en textanalys av materialet utan att även förhålla detta material till den sociala kontext som omger texten.⁷⁵ Fairclough resonerar om att den sociala praktiken kan innebära ekonomiska faktorer, socialt handlande eller kulturella föreställningar som omger den diskursiva praktiken.⁷⁶ I detta fall rör det sig om ideologiska föreställningar om fosterfördrivning.

3.2.1 Tredimensionell analysmodell

Fairclough använder sig av en tredimensionell modell som ram för sin textanalys. Han delar upp analysen i tre kategorier: *diskursiv praktik*, *texten* och *social praktik*. Grundläggande för undersökningen är att det sker en djupgående textanalys av både den diskursiva praktiken och den sociala praktiken. I denna undersökning innebär det en djupgående analys av både rättsmaterialet och dagstidningarna. Det är emellertid inte dagstidningarna som är huvudmaterialet, dessa fungerar som social praktik där föreställningar om fosterfördrivning är i fokus. Nedan förklaras tillvägagångssättet för de olika kategorierna.

⁷¹ Jörgensen och Phillips, 28.

⁷² Jörgensen och Phillips, 250.

⁷³ Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, Routledge, New York 2010, 24.

⁷⁴ Göran Bergström och Kristina Boréus, *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, Lund 2012, 356–357.

⁷⁵ Jörgensen och Phillips, 72.

⁷⁶ Jörgensen och Phillips, 25.

- **Texten** – i denna kategori analyseras konstruktionen av texten. Fokus ligger på identiteter genom språk och ordval samt på maktutövande och maktmotstånd. Det som är av intresse är vad skrivaren och den förhörda har valt att lyfta fram om varandra och händelseförloppet. Även det som *inte* sades ingår i analysen. Jörgenssen och Phillips lyfter fram begreppet *transitivitet* vilket innebär att ”man är intresserad av att kartlägga de ideologiska konsekvenser som olika framställningsformer kan ha”.⁷⁷ Syftet är då att belysa de ideologiska föreställningar som finns i texten som här rör sig om föreställningar om fosterfördrivning.
- **Social praktik** – kategorin syftar till att sätta texten i förhållande till ett större socialt sammanhang som den är en del av.⁷⁸ Forskaren gör ett urval gällande vilken social praktik som lyfts fram. Det måste emellertid vara en social praktik som diskursen ifråga tvingades att förhålla sig till och som ingår i den maktkedja som diskursen är en del av.⁷⁹ Den sociala praktiken i denna undersökning innebär sökandet efter föreställningar om fosterfördrivning i både rättsmaterialet och dagstidningarna. Individerna i rättsmaterialet är tvingade att förhålla sig till det lagbrott som har skett medan skribenten i dagstidningarna är friare i sin framställning gällande fosterfördrivning.
- **Diskursiv praktik** – i denna kategori kartläggs vilken genre som texten är skriven i samt vilka regler som omger genren. Rättsmaterialet består av flera dokument i olika genrer. I denna kategori sker det alltså ingen fördjupad textanalys utan snarare ett genrebestämmande av texten och ett klargörande av dess funktion.

⁷⁷ Jörgenssen och Phillips, 86.

⁷⁸ Jörgenssen och Phillips, 90.

⁷⁹ Bergström och Boréus, 376–377.

4. Material

Undersökningen förhåller sig alltså till två typer av material. Ett material är dagstidningarna som fungerar som en kontext till rättsmaterialet. Dagstidningarna används för att belysa en föreställningsvärld som existerar runt om rättsmålet. Huvudmaterialet för undersökningen är rättsmålet som utspelade sig i Malmö år 1892.

4.1 Dagstidningar

Analysen börjar med detta material då det förklarar uppfattningar om fosterfördrifning som cirkulerade runt det pågående rättsmaterialet.

Det har skett en snäv avgränsning gällande detta material då det skulle vara möjligt att läsa under en begränsad tid. Dagstidningarna läses utifrån webbsidan *Svenska Dagstidningar*, www.tidningar.kb.se. Det första urvalet innebar en läsning av *tre* Malmötidningar: *Arbetet*, *Malmö Nya Allehanda* och *Sydsvenska Dagbladet*. Tidningen *Malmö Nya Allehanda* valdes sedan bort då den endast gavs ut *en* dag i veckan och därför inte nådde en lika stor publik.

Sökningen på webbsidan gäller endast termen *fosterfördrifning* vilket innebär att urvalet kan exkludera artiklar med exempelvis Angelinska målet, fosforförgiftningar, abort osv.

Avgränsningen i tid gäller artiklar från 1891-10-01 till och med 1892-03-31. Detta motiveras med att det var den 1 oktober 1891 som barnmorskan Angelin flyttade in på Vestra Dalgatan i Malmö och därmed kunde påbörja sin verksamhet där. Vittnena i samma bostad kunde från och med det datum uttala sig om Angelin och hennes verksamhet.⁸⁰ Rättsmålet inleds i sin tur den 6 februari 1892 och avslutas den 11 mars 1892. Slutdatumet den 31 mars 1892 motiveras därför med att tidningarna ska ha hunnit skriva om den dom som blev satt.

Det finns svårigheter att förhålla sig till när det gäller användandet av digitaliserat material. Risken finns att OCR-tekniken⁸¹ inte fungerar som förväntat. Detta innebär att det är möjligt att tidningar som innehåller termen *fosterfördrifning* inte finns med i sökningen för att inläsning har blivit fel. Likaså finns det en risk att *alla* tidningar från denna tidpunkt inte ligger inskannade och därför inte heller blir lästa. Men eftersom att dagstidningarna inte är

⁸⁰ ”Anledningen till f. barnmorskan Angelins häktande”, *Malmö Nya Allehanda*, 1892-02-10, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/2654102/1892-02-10/edition/147700/part/1/page/2/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=MALM%C3%96%20ALLEHANDA>, (hämtad 2019-05-07).

⁸¹ *Nationalencyklopedin*, OCR. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ocr> (hämtad 2019-05-28).

huvudmaterialet för denna undersökning kan urvalet ändå ge en inblick i vilka föreställningar om fosterfördrivning som uttrycks i samband med detta rättsmål.

Ytterligare ett urval gäller de artiklar som lyfts fram i undersökningen. I *Arbetet* och *Sydsvenska Dagbladet* finns det dubletter av vissa artiklar. Dessa tidningar gav ut både en morgontidning och en kvällstidning. I ett par fall är den senare bara en kopia av den första. Artiklar med samma innehåll lyfts bara upp en gång vilket gör att summan inte stämmer för antalet artiklar som sägs ska undersökas.

Även genren har vissa begränsningar. Dagstidningarna hade en viss politiskt inriktning som skribenten måste förhålla sig till. Likaså syftar de till att få så många tidningar som möjligt sålda vilket kan påverka framställningen. Men målet är inte att reda ut vad skribenten egentligen tyckte utan att se vilka föreställningar som rörde sig runt detta rättsmål. En fördel med dagstidningarna är även att den omges av en tolererad och förväntad yttrandefrihet som gör det möjligt för skribenten att uttrycka åsikter i en sakfråga som strider emot lagens syn om densamma. Nedan beskrivs de utvalda tidningarna mer ingående.

4.1.1 Arbetet

Arbetet grundades av Malmö arbetares tidningsförening år 1887. Den var alltså vid tidpunkten för undersökningen en tidning som riktade sig till arbetarklassen. Tidningen blev snabbt uppmärksammasad för sin samhällskritiska hållning.⁸²

Under den utvalda tidperioden gavs det ut sex tidningar per vecka.⁸³ I *Arbetet* finns det *tolv* artiklar som använde sig av termen *fosterfördrifning* vid den utvalda tidpunkten.

4.1.2 Sydsvenska Dagbladet

Sydsvenska Dagbladet riktade sig vid tidpunkten till borgarna. Nationalencyklopedin skriver att tidningen under början av 1900-talet försökte tona ner sin liberala framtoning, vilket tyder på att tidningen vid tidpunkten för undersökning var tydligt liberal.⁸⁴

Sydsvenska Dagbladet gavs ut sex dagar i veckan, både ett morgonnummer och ett kvällsnummer.⁸⁵ Det fanns *sju* artiklar under den utvalda tidsperioden som använde sig av termen *fosterfördrifning*.

⁸² NE, "Arbetet", <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/arbetet>, (hämtad 2019-05-16).

⁸³ Svenska dagstidningar, "Arbetet", http://tidning.kb.se/nld/nld/tidning_all?tidnId=2, (hämtad 2019-05-16).

⁸⁴ NE, "Sydsvenskan", <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sydsvenskan>, (hämtad 2019-05-16).

⁸⁵ Svenska dagstidningar, "Sydsvenska Dagbladet", http://tidning.kb.se/nld/nld/tidning_all?tidnId=12, (hämtad 2019-05-16).

4.2 Rättsmaterial

Det centrala materialet för denna undersökning är ett fosterfördrivningsmål som utspelade sig i Malmö år 1892. Rättsmålet startade den 6 februari och avslutades den 11 mars. Här står barnmorskan Angelin åtalad för att ha drivit en illegal fosterfördrivningsverksamhet.

Ytterligare tre kvinnor som har fått eller har haft för avsikt att få sina foster fördrivna av Angelin står åtalade. Materialet består av *en polisrapport, fem protokoll från rådhusrätten, tre läkarutlåtande, tre bilagor* som skickades till stadsfiskalen i Malmö samt *ett brev* från drängen Olof Hansson till barnmorskan Angelin.

När det gäller polisrapporten och rådhusrättens protokoll är dessa nedtecknade av en skrivare. Denne är anonym men troligtvis rör det sig om olika skrivare för polisrapporten och för rådhusrättens protokoll. I dessa dokument sker det inga direkta frågor till de åtalade. Istället redogörs för ett händelseförlopp där några enskilda citat finns insprängt i materialet. Citaten är i sin tur återberättade av vittnen och alltså inte direkta citat från den åtalade. Det finns med andra ord vissa svårigheter med materialet som är viktigt att förhålla sig till i undersökningen. Det första är att skrivaren har gjort ett urval om vad som skulle skrivas ner, men likaså finns det ett regelverk för vad som kan berättas i den här typen av material. Genren i sig innebär alltså vissa begränsningar. Lövkrona anser att en viktig del i analysen av ett rättsmaterial är att studera interaktionen mellan den som förhör och den som blir förhörd.⁸⁶ Hon menar att det är viktigt att komma ihåg att den anklagade syftar till att dennes skuld framställs som så liten som möjligt.⁸⁷ Detta är något som är viktigt att förhålla sig till även i denna undersökning. Både de åtalade och vittnena kan antas ha velat klara sig så bra som möjligt. När det gäller vittnena finns risken för att själv bli anklagad för att ha varit delaktig.

Lindstedt Cronberg skriver att domböckerna kan vara ett sätt att komma närmre det ”vanliga folket”. Folket lämnade sällan skrivet material efter sig men genom domböckerna är det möjligt att få ta del av olika livsvillkor.⁸⁸ Även Lindstedt Cronberg poängterar att det är skrivaren som har bestämt ordvalen i texten och att denna aldrig är helt fri från värderingar.⁸⁹ I denna undersökning är syftet att ta reda på vad som är möjligt att uttrycka inom den diskursiva praktiken.

Angående *läkarutlåtanden* i rättsmaterialet så är denna dokumentation nedskrivna efter en utförd undersökning. Materialet syftade till att förklara huruvida kvinnan var havande vid

⁸⁶ Lövkrona, 43–44.

⁸⁷ Lövkrona, 47.

⁸⁸ Lindstedt Cronberg, 36–37.

⁸⁹ Lindstedt Cronberg, 38.

tidpunkten för den påstådda fosterfördrivningen eller inte. *Bilagorna* som skickades till stadsfiskalen i Malmö fungerar som bekräftelse på de åtalades medborgerliga förtroende. Två av dessa innehåller även utlåtande om de åtalades kristendomskunskap. Slutligen finns det även *ett brev* som skickades från åtalade Matilda Nilssons fästman till Angelin.

En del avgränsningar har gjorts när det gäller materialet kring Kristina Angelin och rättsmålen som berör henne. Det brottsmål mot Angelin som är aktuellt här fortsätter vidare till både Oxie- och Skytts häradsrätt och sedan åter igen till Rådhusrätten i Malmö. Därefter tas fallet vidare till Hovrätten i Skåne och Blekinge och slutligen till Högsta domstolen. Det är emellertid inte samma kvinnor det berör som de som är åtalade i detta mål. Angelin är själv anklagad för fosterfördrivning år 1887 samt vållande till en kvinnas död i januari 1892. Den gemensamma nämnanen för de fortsatta målen är alltså Angelin och inte de andra kvinnorna i denna undersökning. Undersökningen avgränsas därför till att studera rättsmålet gällande dessa åtalade kvinnor och deras handlande i relation till Angelin.

En annan avgränsning gällande Angelin berör ett fosterfördrivningsmål som hon tidigare hade varit inblandad i. År 1883 stod Angelin åtalad för vållande till annans död. Detta fall kommer inte att lyftas fram i denna undersökning då det *inte* skildrar enskilda aktörers handlande vilket står i fokus i denna undersökning. Materialet från 1883 innehåller även rättsmedicinska uttalanden vilket inte är aktuellt för denna undersökning. Fallet öppnar således upp för en frågeställning som inte är aktuell här.

4.3 De utvalda kvinnorna i undersökningen

I materialet finns det flera individer som går att följa. Men då undersökningen har som syfte att belysa maktfaktorer som påverkar individers handlande så är det de åtalade som står i främsta fokus. Benämningen av kvinnornas yrkesroll eller civilstånd är grundad i hur de beskrivs i rättsmaterialet. Detta är anledningen till att någon benämns med yrkestitel och någon med civilstånd. Nedanstående ger en kort bakgrund om kvinnorna i rättsfallet.

4.3.1 Änkan och tidigare barnmorskan Kristina Angelin från Malmö

Kristina Angelin föddes i Skabersjö den 1 november 1830. Hennes pappa var fiskare. Angelin tog sin barnmorskeexamen i Lund när hon var 19 år gammal. Hon gifte sig med en skomakare från Svedala vid namn Anders Ljungberg. Han dog 1855, alltså bara ett par år efter att de hade

gift sig.⁹⁰ Angelin gifte sig sedan med muraren Jöns Johansson Angelin och levde med honom i Börringe där hon också hade sin barnmorskepraktik. Efter makens död 11 år senare, flyttade Angelin till Malmö och fortsatte barnmorskeyrket där fram till 1883 då hon häktades för fosterfördrivning.⁹¹ Endast ett av hennes fyra barn som hon fick i sitt andra äktenskap levde vid tidpunkten för rättsmålet.⁹²

Kristina stavas i materialen med både C och K. I denna uppsats skrivs hennes namn med K om det inte rör sig om direkta citat. Men hon kommer till största del att benämnas som Angelin. Hennes efternamn markerar hennes roll som yrkesutövare till skillnad från kvinnorna som benämns med sitt förnamn. Angelin var 61 år vid tidpunkten för rättsmålet.

4.3.2 Ogifta Hanna Jönsson från Malmö

Hanna Jönsson föddes i Sibbarp i Reslöfs församling den 8 november 1850. Hennes far var mjölnare. Hon flyttade från föräldrahemmet när hon var femton år gammal. Hanna hade arbetat som piga eller kammarjungfru i Malmö sedan 1873. Hanna var 41 år när hon sökte upp Angelin för fosterfördrivningen. Det framkommer även i rådhusrättens protokoll att hon inte tidigare varit åtalad för något brott.⁹³

4.3.3 Pigan Anna Andersson från Önnerup

Anna Andersson föddes den 24 november 1864 i Åsum. Hennes pappa var arbetskarl. Hennes mamma hade avlidit. Anna bodde hemma på föräldragården fram till hon var femton år. Därefter hade hon haft tjänstgöring på flera ställen och vid tidpunkten för åtalet var hon anställd hos en hemmansägare i Önnerup.⁹⁴

Anna hette egentligen Hanna. Hon bytte namn till Anna när hon arbetade på en gård där det hade funnits flera tjänsteflickor vid namn Hanna.⁹⁵ Hanna kommer att benämnas som

⁹⁰ Fosterfördrifningsmålet i Malmö”, *Nya Dagligt Allehanda*, 1883-03-12, <https://tidningar.kb.se/2092229/1883-03-12/edition/147640/part/1/page/4/?q=kristina%20angelin&from=1883-03-01&to=1883-03-31>, (hämtad 2018-11-09).

⁹¹ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning, 1892, Malmö stadsarkiv.

⁹² ”Fosterfördrifningsmålet i Malmö”, *Nya Dagligt Allehanda*, 1883-03-12, <https://tidningar.kb.se/2092229/1883-03-12/edition/147640/part/1/page/4/?q=kristina%20angelin&from=1883-03-01&to=1883-03-31>, (hämtad 2018-11-09).

⁹³ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-19, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning, 1892, Malmö stadsarkiv.

⁹⁴ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning, 1892, Malmö stadsarkiv.

⁹⁵ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-04, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning, 1892, Malmö stadsarkiv.

Anna i denna undersökning då det är det namnet hon själv använde sig av. Anna var 27 år gammal vid tidpunkten för rättsmålet.

4.3.4 Ogifta Matilda Nilsson från Kyrkheddinge

Matilda Nilsson föddes den 7 mars 1868. Hon var yngst av kvinnorna i denna undersökning endast 23 år när hon vände sig till Angelin. Hennes pappa var husägare. Hennes mamma var avliden. Matilda hade bott i sitt föräldrahem framtill hon var tolv år. Därefter hade hon haft tjänstgöring vid ett flertal ställen men senast i Staffanstorp hos en hemmansägare där. Den tjänsten hade hon lämnat veckan innan rättegången. Matilda var trolovad med drängen Olof Hansson som också omnämns i materialet.

Matilda fördrev aldrig fostret. Vid tidpunkten för rättegången var hon gravid i sjunde månaden.⁹⁶

4.4 Vittnen i materialet

I materialet finns det flera vittnen. Två av dessa arbetar för rättsmyndigheten och hade haft som uppgift att spana på barnmorskan Angelin och hennes verksamhet. Dessa vittnen är *poliskonstapel P. Steier* och *barnmorska Emma Ahlgren*. Ett annat vittne var *tf. förste provinsialläkaren Thure Petrén* som tillkallades direkt efter att den illegala verksamheten hade röjts och då med syftet att undersöka Hanna som var på plats hos Angelin vid tillfället. Även *stadsdistriktsläkaren A.C. Brandberg* och *tf sjukhusläkare A. Linden* uttalar sig om kvinnornas tillstånd liksom en *tjänstgörande vaktvinna* vid häktet.

I det hus som barnmorskan Angelin bodde och verkade i bodde även *slaktaren Nils Malmström*, *slaktardrängen Johan August Malmström*, *smeden Sven Alfred Malmqvist* och *slaktarhustrun Kristina Malmström*. Vittnet *pigan Ellena Svensson* hade tidigare bott hos Angelin. Avsikten med dessa vittnesmål är att beskriva Angelins verksamhet och peka ut de kvinnor som hade besökt Angelin.

Anna Andersson, som är en av dem åtalade har ytterligare vittnen som lämnar vittnesmål angående henne. Dessa är *lantbrukaren Magnus Jönsson*, *husmansellen Selma Lindberg*, *pigan Karolina Johnsson*, *barnmorskan Pernilla Hagberg* samt *hustrun Kjersti Stenström*.⁹⁷

Utöver de nämnda vittnena agerade även de åtalade vittnen emot varandra.

⁹⁶ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning, 1892, Malmö stadsarkiv.

⁹⁷ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning, 1892, Malmö stadsarkiv.

5. Disposition

Undersökningen är uppdelad i två empiriska kapitel, med två avsnitt i vardera. Det första kapitlet *Social praktik – informationsmakt och ideologiskt maktutövande* belyser föreställningar om fosterfördrivning. I detta kapitel rör det sig alltså om en analys av både dagstidningarna och rättsmaterialet för att lyfta fram en föreställningsvärld som påverkar den diskursiva praktiken. Detta görs genom att studera hur vittnen, förhörare, åtalade och medicinsk personal samt skribenter i dagstidningarna uttrycker sig om fosterfördrivning. Här sker en analys av vad som sägs men även det som *inte* sades kommer att lyftas fram.

I det andra kapitlet *Diskursiv praktik – makt och motstånd* studeras rättsmaterialet uppdelad på två avsnitt. Det första avsnittet riktar in analysen på ett *Disciplinärt maktutövande* där de åtalade personerna framställs utan möjlighet att själv påverka framställningen. Det andra avsnittet *Makten som en rörlig kraft* belyser hur individerna interagerar med varandra samt hur de åtalade skildrar händelseförloppet och varandra i rättsmaterialet. Det är således inte bara de åtalade som analyseras i detta avsnitt utan även hur vittnen förhåller sig till de åtalade. Avsnittet behandlar både maktutövande och maktmotstånd.

Under *Sammanfattande diskussion* relateras sedan undersökningsresultatet till tidigare forskning om abort och kvinnors sociala villkor samt synen på kvinnlig sexualmoral.

Avslutningsvis kommer en *Epilog* där domarna förmedlas. Det ges även en kort inblick i kvinnornas framtid.

6. Analys

6.1 Social praktik – informationsmakt och ideologiskt maktutövande

Kapitlet delas upp i två avsnitt med syfte att belysa ideologiska föreställningar om fosterfördrivning. Det första avsnittet innehåller en textanalys av dagstidningarna som kan ses både som informationsmakt och ideologiskt maktutövande.

Det andra avsnittet innebär en textanalys av rättsmaterialet där ideologiska föreställningar om fosterfördrivning kommer till uttryck.

6.1.1 Dagstidningarna

Dagstidningarna under denna tidpunkt skildrar flera ideologiska föreställningar om fosterfördrivning. Skribenten har möjlighet att uttrycka ett missnöje på ett sätt som inte tillåts i rättsmaterialet. Dagstidningarna har emellertid en viss politisk inriktning vilket gör att skribenten omges av vissa begränsningar. Denna källa är en maktinstans då den avgör vilken information läsaren får ta del av. Samtidigt uttrycks ideologiska föreställningar som kan komma att påverka läsarens åsikter.

6.1.1.1 *Arbetet*

Arbetet var som tidigare har nämnts en tidning som blev känd för att uttrycka politiska åsikter. Det var även en tidning som startades av arbetarna och med avsikt att finnas till för densamma. Den 3 oktober år 1891 skriver en skribent en artikel med rubriken ”Svenska ädlingar”. I artikeln radar skribenten upp hur opassande några svenska adliga släkter har handlat. Nedan är ett utdrag från artikeln:

Ätten Sparre: baronen, som skjuter sig jämte en vacker förrymd konstberiderska; ätten Rosen: grefven, som försvann med en annans hustru och lämnade henne i främmande land åt sitt öde; ätten Banér: baronen, som stod till svars för en fosterfördrifning, hvarigenom en mejerska satt till lifvet [...].⁹⁸

⁹⁸ ”Svenska ädlingar”, *Arbetet*, 1891-10-03, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1891-10-03/edition/147466/part/1/page/2/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

Det är tydligt att skribenten inte har mycket till övers för den svenska adeln. Men bland de adliga som skribenten lyfter fram så finns det en baron från ätten Banér som varit orsak till att en mejerska avlidit efter en fosterfördrivning. Detta är något som skribenten uppenbarligen föraktar. Om det var fosterfördrivningen som föraktades eller det faktum att det var en mejerska som drabbades framkommer emellertid inte av artikeln.

I december år 1891 publicerades en artikel som berör en dom i Frankrike där 46 kvinnor och en man har varit åtalade för fosterfördrivning. Av de åtalade friades 43 och en av dem som fälldes var barnmorskan som hade fördrivit fostren. Anmärkningsvärt är att i princip alla kvinnorna som sökt upp fosterfördrivaren hade blivit bekräftade som fosterfördriverskor, men dömdes alltså ändå inte. Det ansågs säkerligen som något ovanligt om man utgår från skribentens framställning i artikeln. Kvinnorna beskrivs som ”fattiga tjänsteflickor, serveringsflickor, sömmerskor och någon enstaka `fin dam`” och skribenten menar att domen är en bekräftelse på barmhärtighet. Artikeln avslutas:

I detta smutsigaste människolager gifves det en ljusstrimma af friskt grönt; en sådan är den franska juryns dom. Den har sagt det förlofvade ordet: låt dem bli fria! Ja låt dem bli fria!⁹⁹

Skribenten ger alltså ett tydligt hopp åt de kvinnor som har för avsikt att avsluta en oönskad graviditet. Bilden som målas upp i denna artikel är att kvinnorna inte gör något fel, det är samhället som driver dem till detta handlande. Mot fosterfördrivaren lämnas emellertid inte samma hopp. Framställningen av domen på tolv års fängelse beskrivs utan värderingar vilket kan tolkas som att den var en självklarhet.

Ett par veckor tidigare hade det publicerats en artikel med rubriken ”Åter en massbarnamörderska”. I denna skildras hur barnmorskan Amelie Böy från Köpenhamn dömdes för att driva en fosterfördrivningsverksamhet. I artikeln framkommer det även att sju män dömdes.¹⁰⁰ Böy drev alltså en fosterfördrivningsverksamhet precis som Angelin. I artikeln framkommer det att barnmorskans handlande anses vara avskyvärt. Hon förklaras som *barnamörderska*. För fosterfördrivarna lämnades det alltså inte samma känsla av hopp som det hade gjorts till kvinnorna som sökte upp barnmorskorna.

⁹⁹ ”Jurydomen öfver de franska fosterfördrifvarne”, *Arbetet*, 1891-12-03, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1891-12-03/edition/147466/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-12-03&to=1891-12-03&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-04-04).

¹⁰⁰ ”Åter en massbarnamörderska”, *Arbetet*, 1891-11-23, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1891-11-23/edition/147466/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-01-01&to=1891-12-31&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-04-04).

Den 28 december förklarar en skribent hur 62-åriga Johanna Andersson från Västervik har blivit häktad misstänkt för fosterfördrivning. Rubriken lyder ”En englamakerska”.¹⁰¹ Åter igen blir föreställningen om fosterfördrivaren som barnamörderska tydlig.

Den 6 februari publiceras en kort notis om att den före detta barnmorskan Kristina Angelin från Malmö har blivit häktad misstänkt för fosterfördrivning. Skribenten skriver även att Angelin har varit misstänkt vid ett tidigare tillfälle och att hon då lyckades gå fri i brist på bevisning.¹⁰² Artikeln är till stor del en avskrift av polisrapporten men skribenten väljer att inte ifrågasätta eller värdera innehållet. Likaså sker den 12 februari då mycket av det som står i artikeln är en avskrift från polisrapporten och rådhusrättens protokoll.¹⁰³

Den 27 februari publiceras en artikel med rubriken ”En Angelinskans medarbetare”. I artikeln uttrycks flera föreställningar om fosterfördrivning och dess inblandade aktörer. Skribenten anser att det finns skäl att kalla en disponent vid Malmö yllefabrik för en ”Angelinskans medarbetare” då disponenten avskedar ogifta kvinnor som har blivit havande. Nedan är ett utdrag ur artikeln:

Vi behöfva ej påpeka det skändliga i en dylik fabriksregel. Den drifver omedelbart till fosterfördrifning eller barnamord. En fattig flicka, som olyckligtvis råkar blifva hafvande, söker själfklart på alla sätt dölja sitt tillstånd, när hon vet, att upptäckt betyder icke blott ”skam” utan äfven arbetslöshet, och när hon till slut icke ser någon annan utväg, faller hon lätt i att döda sitt foster. Hvad säger myndigheterna om en sådan fabrikslag? Och hvad sägen man i de kretsar, där statens rätt till inblandning mellan arbetare och arbetsgifvare förnekas? Männe icke här den verkliga brottslingen är att söka vid kontorspulpeten, i honom, som är nog samvetslös att behandla sina arbeterskor som egde de absolut inga rättigheter, icke ens rätten att vara kvinnor?¹⁰⁴

¹⁰¹ ”En englamakerska”, *Arbetet*, 1891-12-28, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1891-12-28/edition/147466/part/1/page/2/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-12-28&to=1891-12-28>, (hämtad 2019-05-24).

¹⁰² ”F. barnmorskan Christina Angelin”, *Arbetet*, 1892-02-06, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-02-06/edition/147466/part/1/page/2/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

¹⁰³ ”Förra barnmorskan Angelin”, *Arbetet*, 1892-02-12, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-02-12/edition/147466/part/1/page/2/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

¹⁰⁴ ”En Angelinskans medarbetare”, *Arbetet*, 1892-02-27, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-02-27/edition/147466/part/1/page/2/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

Det bör klargöras att skribenten inte förespråkar fosterfördrivning. Denne förklarar det som att kvinnan dödar sitt foster. Det sker alltså ett mord. Avslutningsvis finns det även en syn på kvinnan och moderskapet. Skribenten förklarar nämligen att kvinnan inte ens har rätt att vara kvinna. Troligtvis anser skribenten att rollerna är sammanbundna, moderskapet kommer med kvinnan. Men skribenten anser ändå att kvinnor tvingas att ta detta beslut för att samhället inte stöttar dem. I texten kan vi läsa att kvinnan vet att hon inte bara möter ”skam”, utan även blir arbetslös. Skribenten har emellertid valt att sätta skam inom citationstecken, troligtvis för att denne inte står bakom dessa föreställningar. Men likväl indikerar ordet att en sådan föreställning existerade. Kvinnorna beskylls alltså inte i denna artikel, det görs istället disponenten samt myndigheterna som inte sätter stopp för disponentens handlande.

Den 5 Mars publiceras en artikel med rubriken det ”Angelinska målet”. Skribenten skriver om en händelse som utspelade sig i rådhusrätten. Mycket av det som finns i artikeln överensstämmer med vad som går att läsa i rådhusrättens protokoll, men skribenten tar sig även tid att analysera utsagorna. Denne menar att Angelin rörde till det för sig när hon inte var tydlig med var hon fått sjalen ifrån som hon gett till sin tjänsteflicka. Sjalen var en betalning från pigan Anna som sökte upp Angelin för att få sitt foster fördrivit. Angelin hävdade först att hon hade köpt sjalen på torget för att senare säga att den var en gåva från en adlig dam.¹⁰⁵

Den 11 mars föll domen i rättsmålet för denna undersökning. Dagen efter publicerades en artikel med rubriken ”I Angelinska målet”. Skribenten skriver att slutransakningen i målet hade skett och att ”ett tredje offer har nu blifvit inblandadt i denna ruskiga sak”. Mycket framkommer genom detta korta citat. Skribenten förklarar kvinnan som ett *offer*, hon har *blivit inblandad* är alltså inte direkt skyldig själv. Skribenten tydliggör även sin syn på fosterfördrivning som denne menar är *en ruskig sak*.¹⁰⁶

Två dagar senare publiceras en ny artikel med en fortsättning på rättsmålet. Rubriken lyder: ”Ytterligare häktning i Angelinska målet”. I artikeln skildras att två bröder har blivit häktade misstänkta för att ha varit delaktiga i en fosterfördrivning år 1887. Angelin nämns inte mer än i rubriken. Skribenten förklarar även att det går ett ”hemskt rykte” om att tvillingfoster har grävts upp på marken hos en av männen.¹⁰⁷

¹⁰⁵ ”Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-05, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-03-05/edition/147466/part/1/page/4/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

¹⁰⁶ ”I Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-12, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-03-12/edition/147466/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

¹⁰⁷ ”Ytterligare häktning i Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-14, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-03-14/edition/147466/part/1/page/4/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

Arbetet var vid denna tidpunkt en tidning som riktade sig till det lägre skiktet i samhället. Det framkommer av de artiklar som har blivit lästa att skribenterna uttrycker en förståelse för kvinnorna som sökt fosterfördrivning. I tidningen publicerades flertalet artiklar där skribenten tog öppet ställning för dessa kvinnor. Det ideologiska maktutövandet kommer alltså tydligt fram här.

6.1.1.3 Sydsvenska Dagbladet

Sydsvenska Dagbladet riktade sig vid tidpunkten till borgarna. Dess framställning ansågs som tidigare har förklarats vara tydligt liberal.

Den 16 januari skriver en skribent i *Sydsvenska Dagbladet* en artikel med rubriken ”Utlemming”. I artikeln förklaras det att en tysk musiker suttit häktad i Sundsvall för fosterfördrivning och nu ska lämnas över till Tyskland för en rannsaking där. Den misstänkta fosterfördrivningen ska ha ägt rum i Tyskland. Skribenten uttrycker inga uppenbara föreställningar om varken mannen i fråga eller det brott som han är misstänkt för.¹⁰⁸

Den 6 februari publiceras en artikel om att den före detta barnmorskan Christina Angelin har blivit häktad för fosterfördrivning. Skribenten skriver att Angelin länge har varit misstänkt för detta brott men att det inte har funnits tillräckliga bevis vilket nu är fallet. Rubriken lyder ”Häktad såsom misstänkt för fosterfördrifning”, vilket visar att hon är misstänkt men ännu inte skyldig. För övrigt är det en neutral framställning av skribenten gällande händelsen.¹⁰⁹

Den 19 februari publiceras en artikel om att rannsakingen av Angelin fortsätter. Skribenten förklarar även att häktade Hanna Jönsson också ska rannsakas efter att hon hos Angelin blivit påkommen under själva fosterfördrivningen.¹¹⁰ Gällande Angelin så uttrycks det ingen tydlig föreställning medan Hanna Jönssons agerande förklaras som att hon vände sig till Angelin för att få *hjälp*. Det finns alltså en syn på kvinnan som behövande.

[14/edition/147466/part/1/page/2/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET](https://tidningar.kb.se/4112787/1892-01-16/edition/147466/part/1/page/2/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=ARBETET), (hämtad 2019-05-10).

¹⁰⁸ ”Utlemming”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-01-16, Svenska dagstidningar,

[https://tidningar.kb.se/4112787/1892-01-](https://tidningar.kb.se/4112787/1892-01-16/edition/153666/part/1/page/1/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET)

[16/edition/153666/part/1/page/1/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET](https://tidningar.kb.se/4112787/1892-01-16/edition/153666/part/1/page/1/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET), (hämtad 2019-05-07).

¹⁰⁹ ”Häktad såsom misstänkt för fosterfördrivning”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-02-06, Svenska dagstidningar,

[https://tidningar.kb.se/4112787/1892-02-](https://tidningar.kb.se/4112787/1892-02-06/edition/153666/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET)

[06/edition/153666/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET](https://tidningar.kb.se/4112787/1892-02-06/edition/153666/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET), (hämtad 2019-05-07).

¹¹⁰ ”Angelinska målet”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-02-19, Svenska dagstidningar,

[https://tidningar.kb.se/4112787/1892-02-](https://tidningar.kb.se/4112787/1892-02-19/edition/153666/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET)

[19/edition/153666/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET](https://tidningar.kb.se/4112787/1892-02-19/edition/153666/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET), (hämtad 2019-05-07).

Den 11 mars publiceras en artikel att domen för det Angelinska målet nu är klar. I artikeln förklaras även händelseförloppet sedan Angelin häktades. Skribenten nämner Hanna Jönsson och Anna Andersson och förklarar att dessa båda har varit *underkastade* Angelins behandling. Skribenten beskriver Angelin som makthavare i relation till dessa behövande kvinnor. Det förklaras även att rannsakingen av Angelin fortsätter då hon är anklagad för ett liknande brott vid Oxie- och Skytts häradsrätt.¹¹¹

Samma dag som domen publiceras finns en artikel om vad som kommer att utspela sig på Folketeateret i Köpenhamn. Nedan är ett utdrag ur artikeln:

Innan dessa majdagar blifva definitivt ordnade skola vi nu ha ett par extra aftnar på Folketeateret. Redan på lördag skall den fria teatern försöka sig på nytt, denna gång dock, må man hoppas, utan sådan skandal som för en månad sedan då publiken genom hvisslingar hindrade ett af styckena att spelas till slut. Programmet på lördag börjar med ”Herman Wandel” af Carl Gjellerup, ett för öfrigt föga uppbyggligt stycke, i hvilket en ung dam attenterar fosterfördrifning. [...] Man har stridt mycket för att få den antagen på Dagmar-teaterns repertoar, men efter många öfverväganden och beslut för och emot blef resultatet ett nej, hvarför den fria teatern skall gå i elden.¹¹²

Pjäsen som ska spelas upp innehåller en sekvens med fosterfördrifning. Skribenten uttrycker en vilja att föreställningen inte ska stoppas. Genom texten går det även att utläsa att fosterfördrifning är ett kontroversiellt ämne som Dagmar-teatern avstod från att ta sig an. Istället tar sig alltså den ”friare teatern” sig an föreställningen. Artikeln visar att det fanns en konflikt gällande acceptansen av fosterfördrifning. Den uttrycker även att det fanns ett behov av att synliggöra fosterfördrifningar på kulturella arenor samtidigt som det fanns en vetskap om att ämnet kunde mottagas med ett visst motstånd från publiken som kom dit.

Den 14 mars publiceras en artikel om att det har skett en ytterligare häktning gällande det Angelinska målet.¹¹³ Detta berör alltså inte det aktuella rättsmålet för denna undersökningen

¹¹¹ ”Angelinska målet”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-03-11, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/4112787/1892-03-11/edition/153666/part/1/page/1/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET>, (hämtad 2019-05-07).

¹¹² ”Bref från Köpenhamn”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-03-11, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/4112787/1892-03-11/edition/153666/part/1/page/1/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET>, (hämtad 2019-05-07).

¹¹³ ”Ytterligare häktning i Angelinska målet”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-03-14, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/4112787/1892-03-14/edition/153666/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1891-10-01&to=1892-03-31&newspaper=SYDSVENSKA%20DAGBLADET>, (hämtad 2019-05-07).

då detta är avslutat. Skribenten uttrycker inte något värderande gällande fosterfördrivning eller dess utövare.

Sydsvenska dagbladet var en liberal dagstidning som riktade sig till borgarna. Det framkommer av artiklarna som har blivit lästa att ideologiska föreställningar uttrycks, dock inte med samma skärpa som i *Arbetet*. Men det framkommer en förståelse för kvinnan som vände sig till fosterfördrivaren.

Sammanfattning

I de lästa artiklarna går det att urskilja flera attityder gentemot fosterfördrivning. *Arbetet* tar en tydlig ställning för kvinnorna som fick sina foster fördrivna. Det finns även en förståelse för kvinnornas handlande då handlandet ansågs grunda sig i ekonomiska och sociala skäl. I *Arbetet* finns det även ett tydligt argumenterande för kvinnornas sak. I *Sydsvenska Dagbladet* finns inte samma argumenterande men alltså ändå en viss förståelse för kvinnornas handlande. Kvinnan ansågs vara i behov av hjälp och ansågs tvingas underkasta sig Angelins behandling.

I båda dagstidningarna framkommer alltså en bild av brottsutövare/brottsoffer-rollerna. Fosterfördrivarna möts med en hårdare attityd än de kvinnor som sökte upp Angelin. Det ideologiska maktutövandet och informationsmakten förmedlar ingen uppenbart positiv attityd till fosterfördrivning utan snarare en bild av denna bör uppmärksammas och diskuteras.

6.1.2 Rättsmaterialet

I rättsmaterialet är utgångsläget för individerna att fosterfördrivning är fel. Här tvingas alla inblandade att förhålla sig till den *suveräna makten*, alltså de lagar och förordningar som existerar i ett samhälle. En del av individerna som finns i materialet arbetar även för att upprätthålla att denna ordning följs. Genren tillåter följaktligen ingen öppen diskussion om huruvida fosterfördrivning borde tillåtas eller inte. Inte heller tillåts någon öppen diskussion om huruvida det har funnits accepterade anledningar till kvinnans handlande. Detta gäller för de åtalade, vittnena och skrivaren. Nedanstående citat är ett utdrag ur polisrapporten där slaktarfrun Christina Malmström förklarar att hon hade funnit rester från en fosterfördrivning i rännstenen.

Christina Malmström, gift med slagtaren Nils Malmström, har berättat, att hon en gång i början af sistlidne Julhelg, då hon vid middagstiden kommit ut på gården, funnit att i rännstenen under Angelins köksfönster låg en del blodlefrar och ”köttslisingar”, hvarför hon gick upp till Angelin för att för pigan påpeka det opassande uti att kasta ut dylikt i rännstenen [...].¹¹⁴

Fru Malmström uttrycker alltså att det är opassande att resterna efter en fosterfördrivning läggs i rännstenen, men säger *inte* att fosterfördrivningen i sig är något fel. Det som är olämpligt är hur restavfallet hanteras. Citatet fortsätter med att fru Malmström förklarar att hon samlar ihop det som benämns som ”köttslisingar” och slänger dessa i den öppna spisen.¹¹⁵ Fru Malmström undanröjer alltså bevis istället för att beslagta materialet och överlämna det till polisen. Citatet är hämtat från polisrapporten. Senare i rådhusrättens material framkommer det att det var smeden Sven Alfred Malmqvist som hade tagit hand om ”köttbitarna” och att han gömde undan dessa för Angelin. Angelin hittade emellertid resterna vid ett senare tillfälle och eldade upp dem.¹¹⁶ Detta händelseförlopp förändras alltså under själva rättegången.

Utifrån fru Malmströms uttalande framkommer en bild av fosterfördrivning som accepterat så länge som det sköttes diskret. Smeden Malmqvist förklarar att han hade för avsikt att föra vidare bevismaterialet till polisen. Något som visserligen kan tyda på att han ville stoppa verksamheten, men faktum är att det aldrig blev av. Malmqvist uttrycker inte heller att han konfronterade Angelin. Det faktum att det var en olaglig verksamhet som utövades tvingade vittnena att förhålla sig till den olagliga handlingen inför rätten och i vittnesmålet, vilket kan ha påverkat deras framställning om verksamheten och fosterfördrivningar.

Ytterligare en ideologisk föreställning om fosterfördrivning skildras genom nedanstående citat. Citatet är ett utdrag ur vittnesmålet med pigan Karolina Johnsson som arbetade tillsammans med den åtalade pigan Anna Andersson.

Karolina Johnsson berättade: Redan första dagen, efter det att Anna Andersson tillträdit sin tjänst hos Magnus Jönsson, hade hon med vt samtalat derom, att Anna Andersson hört omtalas, att man kunde å hafvande qvinnor fördrifva foster, och hade Anna Andersson dervid såsom sin mening uttalat, att det vore bättre att göra så än att framföda barn, som sedermera komme att svälta ihjel.¹¹⁷

¹¹⁴ Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹¹⁵ Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹¹⁶ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹¹⁷ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-04, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

Här vittnar alltså Karolina om att Anna ansåg att det var bättre att fördriva ett foster än att låta det kommande barnet svälta ihjäl. Orsaken till Annas handlande kan alltså grunda sig i ekonomiska faktorer och en föreställning om att av två onda ting var det första att föredra. Från Karolinas håll var hon noga med att poängtera att hon avrätt Anna från att tänka i sådana banor.¹¹⁸ Detta kan tolkas som om att Karolina var emot fosterfördrivningar men även att hon ville framstå i rätten som om att hon var emot fosterfördrivningar. Karolina vittnar om att Anna vid flertalet tillfällen hade nämnt för Karolina att hon eventuellt var havande samt att Anna i så fall skulle vända sig till en kvinna i Malmö vid namn Angelin för att fördriva sitt foster. Om Karolina hade varit så tydlig mot Anna att hon inte stöttade något sådant beslut är det märkligt att Anna fortsätter att informera om sin situation för Karolina. Då finns ju risken att Karolina berättar det vidare.

När Anna fick komplikationer efter fosterfördrivningen vände hon sig till Angelin för att få hjälp att stoppa blödningen. Med sig hade hon då hustrun Kjersti Stenström. Denne vittnar om att Angelin hade uppmanat Anna att köpa en flaska vars innehåll motverkade havandeskap. Flaskan kostade tio kronor och skulle vara upp till ett år.¹¹⁹ Enligt Kjersti sålde alltså Angelin något som kan ses som illegala preventivmedel till kvinnor vid denna tidpunkt. Huruvida det fanns några ekonomiska eller ideologiska orsaker till detta framkommer inte här.

Anna tjänstgjorde vid tidpunkten hos lantbrukaren Magnus Jönsson. Denna vittnar om att Anna hade bett om att få ledigt för att resa till Malmö. I vilket ärende visste varken lantbrukaren eller husmansellen Selma Lindberg. Ingen av dessa säger sig ha misstänkt att Anna var havande trots att flera andra vittnen påpekat att Annas havandeskap var synligt. Efter att Anna hade återkommit till gården med blödningar från underlivet hade lantbrukaren Magnus Jönsson kallat dit en barnmorska. Det sades då ha funnits misstankar om att Anna hade fått ett missfall. Husmansellen Lindberg hade däremot fått information av pigan Karolina att Anna hade flaskor med någon slags medicin vilket hon vidarebefordrade till Magnus. Denna hade då tagit en av flaskorna och tänkt låta innehållet undersökas av en sakkunnig.¹²⁰ Det fanns alltså en misstanke om ett olagligt handlande från Annas håll som Magnus sade sig ha för avsikt att följa upp. Något som aldrig gjordes. I detta vittnesmål går

¹¹⁸ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-04, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹¹⁹ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-04, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹²⁰ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-04, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

det dels att utläsa en negativ inställning till fosterfördrivning men likaså en accepterande så länge som det sköttes diskret. Vad som får vittnena att uttala sig med en negativ inställning till fosterfördrivning behöver alltså inte grunda sig i den egna åsikten utan likväl i ett försvar för att själv inte bli anklagade för att ha varit delaktiga.

Smeden Malmqvist hade bott i Angelins ”ytterrum” sedan den dagen då hon flyttade in i lägenheten på Vestra Dalgatan. Han berättar i polisförhöret att han tidigt förstod att Angelin utförde fosterfördrivningar i sin lägenhet men att han inte hade lagt någon större vikt vid detta förrän slaktare Malmström hade pratat med honom om det.¹²¹ Malmqvist var inneboende hos Angelin vilket gör honom beroende av henne. Detta kan ha varit ett skäl till att han inte ifrågasatte hennes verksamhet. Men det ger även en bild av att Malmqvist i grunden hade en accepterande inställning till fosterfördrivning.

Slaktardrängen Johan August Malmström vittnar om att han vid många tillfällen genom dörrspringan i Angelins ytterrum hade sett att hon ”undersökte och behandlade qvinnor i ändamål att fördrifva foster”.¹²² Det framkommer emellertid inte av materialet att Malmström hade vänt sig till polisen med denna information. Det tycks alltså ha funnits en medveten om Angelins illegala verksamhet från de boende i huset men trots detta var det ingen av dem som vände sig till polisen. Inte förrän den disciplinära makten började finnas i närheten och ha span på verksamheten.

I rättsmaterialet finns det två barnmorskor, förutom Angelin som vittnar i rättsmaterialet. I dessa vittnesmål framkommer ingen föreställning om fosterfördrivning. Barnmorskornas vittnesutsagor berör istället vad de har sett om kvinnornas tillstånd eller vilka mediciner som de hade funnit på platsen.

Det finns *en* person som enligt vittnesutsagor uttrycker en tydlig positiv inställning till fosterfördrivningar och det är Angelin själv. Enligt vittnen lär hon ha uttryckt till Hanna: ”Jag skall min lif, anda och själ rifva ägget löst på tio minuter och sedan är fröken fri.”¹²³ Ordvalet ”fri” säger mycket om hur hon såg på sin uppgift. Angelin ansåg sig alltså befria kvinnorna från deras foster.

¹²¹ Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹²² Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹²³ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

Sammanfattning

Ett problem med rättsmaterialet är att vittnena och de åtalade är tvingade att förhålla sig till det lagbrott som misstänks ha skett. Vittnesutsagorna är därför anpassade till den rådande diskurs om vad som kan sägas och hur. Trots detta så går det alltså att utläsa ideologiska föreställningar inom den diskursiva praktiken. Det framkommer att individerna inte motsatte sig fosterfördrivningar förrän den uppmärksammades av den disciplinära makten. I rättsmaterialet framkommer alltså en viss acceptans till fosterfördrivning, så länge som den sköttes diskret.

6.2 Diskursiv praktik – makt och motstånd

Kapitlet är uppdelat i två avsnitt efter två av de maktkategorier som har valts ut för denna undersökning. Materialet som studeras är rättsmaterialet. I det första avsnittet *Disciplinärt maktutövande* studeras hur de åtalade framställs i materialet utan någon möjlighet att bemöta framställningen.

I det andra avsnittet *Makten som en rörlig kraft* har de åtalade och vittnena en möjlighet att påverka sin situation. I avsnittet behandlas interaktionen mellan individerna och hur händelseförloppet förmedlas. Fokus ligger på maktutövande och maktmotstånd.

6.2.1 Disciplinärt maktutövande

Avsnittet behandlar alltså hur de åtalade kvinnorna skildras i materialet vilket är en framställning som kan komma att påverka läsaren som får ta del av den. Nedanstående utdrag är en beskrivning av barnmorskan Angelin:

F.d. Barnmorskan Christina Angelin har i många år misstänkts syssla med fosterfördrifning och hon blef för dylikt brott redan år 1883 häktad och undergick ransakning en lång tid, men lyckades gå fri i brist på fullständig bevisning.¹²⁴

Utdraget är de inledande orden i den polisrapport som skrevs den 6 februari 1892.

Polisrapporten är det underlag som följer med till Rådhusrätten. I texten antyder alltså skrivaren att den före detta barnmorskan Kristina Angelin var skyldig till fosterfördrivning redan år 1883 trots att hon då hade blivit friad i rätten. Skrivaren menar att Angelin ”lyckades gå fri”. Det första läsaren får till sig är alltså en bild av Angelin som skyldig till ett brott som

¹²⁴ Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådhusrätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

hon inte hade blivit dömd för. Angelin har enligt polismaterialet varit spanad på av en detektiv en tid innan hon blev ertappad och häktad. Detta påverkar säkerligen framställningen av henne i polisrapporten. Från polisens håll är det troligt att det finns en vilja att få henne fälld denna gång vilket påverkar språkbruket. Här är det även tydligt att genren gör att skrivaren anlägger en misstänksam attityd emot den anklagade. Men likväl är det en attityd som kan bidra till att läsaren skapar sig en förutfattad mening om Angelin. Möjligheten finns därför att det påverkar rättsens bedömning av hennes handlande. Polisrapporten är även det underlag som tidningarna tog del av och kopierade i sina artiklar. Bilden av Angelin sprider sig alltså långt utanför den diskursiva praktiken som studeras här då allmänheten får samma bild utmålad av henne som rätten får.

Nedanstående utdrag är delar av stadsdistriktsläkaren utlåtande efter undersökningen av Hanna. Denne skildrar Hanna och Angelin på olika vis.

Hanna Jönsson uppgaf sig haft sin månadsrening sista gången från den 22 till den 30 december 1891, derefter uteblef reningen i slutet på Januari i år då Hanna Jönsson blef ängslig för att hon (otydligt ord) skulle kunna vara hafvande. Hon gick då till barnmorskan Angelin för att få hjälp. Hon trodde att hon skulle få droppar, men Angelin som öfvertygade henne om att hon var med barn i 2 månaden, sade henne och att det var mycket lätt att få bort (otydligt ord) operation.¹²⁵

Genren innebär alltså ett medicinskt utlåtande efter en läkarundersökning. Ändå förklarar stadsdistriktsläkare Brandberg Hanna som *ängslig* samt att hon behöver *hjälp* av Angelin. Angelin i sin tur målas upp som *övertygande*. Framställningen ger ett intryck av att Hanna inte vågade stå upp emot Angelin. Den bild som stadsdistriktsläkaren skildrar är att Hanna är ett offer och Angelin är en brottsutövare. Det är möjligt att det var så Hanna förklarade situationen för läkaren men läkaren i sin tur anlägger ingen objektiv hållning till situationen. Det bör även tas hänsyn till att det var Hanna själv som sökte upp Angelin. Konstapel P. Steier och barnmorska Ahlgren vittnar om att de hade iakttagit Angelin när hon utövade sin verksamhet. Genom ett litet hål i väggen hade de då haft möjlighet att både se och höra vad som skedde i rummet för fosterfördrivningen. Den dagen då Hanna för första gången besökte Angelin såg de båda kvinnorna sitta i soffan. Hanna lade då armen om Angelins hals och berättade att hon inte längre hade kunnat värja sig från sin fästman sedan tre år tillbaka.

¹²⁵ Stadsdistriktsläkare C Brandberg, 1892-02-05, Bil. 58b, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

Hanna bad därför Angelin att befria henne från fostret.¹²⁶ Det finns alltså tecken på förtroende när Hanna lade sin arm om Angelins hals och vädjade om att hon skulle befria henne från situationen som hon befann sig i.

Barnmorskan Pernilla Hagberg var den som tillkallades av lantbrukaren Magnus Jönsson när Anna Andersson haft en kraftig blödning från underlivet. I rådhusrättens protokoll utläses hennes vittnesmål:

Till en början hade Anna Andersson vägrat att låta undersöka sig, enär, enligt hennes uppgift, ingenting fattades henne. Under samtalet hade Vt frågat Anna Andersson, om hon var fri från karlar, hvartill Anna Andersson genmält: ”Nej, det är jag vist inte”.¹²⁷

Hagberg vittnar sedan om att Anna hade sagt till henne vid undersökningen att hon inte hade fått ett missfall. Men detta skulle hon inte försöka lura i henne. Genom vittnesmålet framställs Anna som oansvarig. Den bild som Hagberg skildrar av Anna är att hon inte är ”fri från karlar” och att hon inte ska försöka lura i Hagberg något som är så uppenbart. Det finns en nedlåtande ton om Annas handlande från Hagberg.

Barnmorska Emma Ahlgren var med när Angelin och Hanna ertappades. I vittnesmålet uttrycker hon:

Den behandling, hvilken Hanna Jönsson af Kristina Angelin underkastats, kunde icke hafva annat ändamål än att fördrifva fostret.¹²⁸

Ahlgren framställer alltså Angelin som en maktutövare och Hanna är underkastad hennes behandling.

I rättsmaterialet finns det även tre brev till stadsfiskalen i Malmö. Denne hade efterfrågat de åtalades kristendoms kunskap och om de åtalade innehade medborgerligt förtroende. Nedan läses svaret gällande Angelin.

¹²⁶ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹²⁷ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-04, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹²⁸ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

Att barnmorskan Kristina Angelin född i Skabersjö 1/11 1830 eger antaglig kristendomskunskap, är döpt inom svenska kyrkan, har den begått H.H. Nattvard och är till dess begående oförhindrad samt eger medborgerligt förtroende varder härmed intygadt på begäran af stadsfiskalen.¹²⁹

Gällande Angelin beskrivs det alltså att hon äger ”*antaglig* kristendomskunskap”. Nästa utdrag skrivet av samma person och berör Hanna Jönsson.

Att pigan Hanna Jönsson född i Reslöf 8/11 1850 eger försvarlig kristendomskunskap, är döpt inom svenska kyrkan, har der begått H.H. Nattvard och är till dess begående oförhindrad samt eger medborgerligt förtroende varder härmed intygadt på begäran af stadsfiskalen i Malmö.¹³⁰

Hanna äger alltså ”försvarlig kristendomskunskap”. I övrigt skiljer sig inte texterna något nämnvärt åt. Men skrivaren försvarar alltså *inte* Angelins kristendomskunskap fullt ut medan Hannas kristendomskunskap försvaras. Skrivaren är densamma för båda utdragen. Den senare är skriven en vecka efter den första men de återfinns på samma papper. Dokumenten är nedskrivna efter att rättsmålet har blivit publicerat i dagstidningarna. Alltså efter det att Angelin i tidningen har målats ut som en fosterfördrivare och Hanna har förklarats som hennes offer.

Gällande Anna Andersson finns det inget intyg på att hon äger kristendomskunskap. Det finns emellertid en bekräftelse om att hon innehar medborgerligt förtroende. Detta är något en annan skrivare intygar än den tidigare nämnda. I denna bilaga framkommer det även att Anna är skriven hos en åkare i Vollsjö och att det inte finns några anmärkningar mot henne där. Intyget innehåller även information om att Anna egentligen heter Hanna, något som Anna sedan i rätten bekräftar.¹³¹

Sammanfattning

Den disciplinära makten kommer till uttryck på flera vis i detta material. Till att börja med är hela rättsprocessen disciplinär. Uttalanden från vittnena kan komma att påverka utgången för de åtalade. Framställningen är heller inte något som de åtalade har möjlighet att påverka. Det

¹²⁹ J.A. Olin, 1892-02-11, Bil. 65 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹³⁰ J.A. Olin, 1892-02-18, Bil. 65 b, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹³¹ S. Hasselqvist, 1892-02-29, Bil. 85, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

framkommer en syn på Hanna som svag, Anna som oansvarig och Angelin som en brottsutövare. En av framställningarna kom att spridas långt utanför den diskursiva praktiken. I polisrapportens inledande ord målas Angelin upp som tidigare dömd för ett liknande brott trots att hon den gången blev frikänd. Polisrapporten var den skrift som tidningarna fick ta del av och skrev av i sin rapportering gällande fallet. Bilden av Angelin som skyldig fosterfördrivare spreds alltså vidare till den sociala praktiken.

6.2.2 Makten som en rörlig kraft

Avsnittet fokuserar på hur de olika individerna interagerar med varandra i rättsmaterialet samt hur *maktutövande* och *maktmotstånd* kommer till uttryck. Här är det inte bara de utvalda kvinnorna som lyfts fram utan även hur vittnena förhöll sig till de åtalade och händelseförloppet. Nedanstående citat visar hur ett vittne tvingades att förhålla sig både till den *suveräna makten*, det vill säga lagen samt kunskapen om en illegal verksamhet.

Slaktaren Malmström, 5 Vestra Dalgatan, som berättat, att han, som bott i samma hus som Angelin sedan den 1 sistlidne Oktober, inom kort vunnit bekräftelse på ryktet, att Angelin planmessigt sysselsatte sig med fosterfördrifning, att Malmström emellertid beslutat göra hvad han kunde för att sätta gräns för detta Angelins brottsliga näringsfång (otydligt ord), hvarför han inom kort skaffat sig Angelins förtroende, så att han ogenerad när som helst fick vistas i Angelins ytterrum [...].¹³²

Utdraget är från polisrapporten. Den är alltså en del av ett vittnesutsago där slaktare Malmström förklarar att han hade för avsikt att ”sätta gräns” för Angelins verksamhet. Enligt Malmström var han inte inblandad i verksamheten själv och ville begränsa denna genom att skapa en relation till barnmorskan Angelin. Kanske var det så att slaktare Malmström verkligen hade för avsikt att studera hur verksamheten fungerade innan han kände att han kunde vända sig till polisen. Men hans ordval kan också bero på att han vill visa sin oskuld och inte själv bli anklagad för att vara delaktig i den illegala verksamheten vilket kan tolkas som ett motstånd mot den suveräna och disciplinära makten. Polisrapporten indikerar å andra sidan att Malmström ”lät förstå” vad som försiggick hos Angelin och tillsammans med Steier hade han sedan hållit span på hennes rörelse.¹³³ Det förklaras inte mer ingående vad ”lät

¹³² Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö Stadsarkiv.

¹³³ Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

förstå” innebar, men det är troligt att Malmström hade informerat polisen om Angelins verksamhet. I vilket skede förklaras inte heller men mycket tyder på att det har skett i ett senare skede, alltså under början av 1892. Steir och Ahlgren hade tillsammans spionerat på Angelins verksamhet, troligen redan innan Malmström då han inte nämns vid de tidigare mötena där. Det finns därför en möjlighet att Malmström vittnat om verksamheten först när detektiven och barnmorskan hade börjat vistas i huset, alltså när den disciplinära makten gav sig till känna i huset.

I rådhusrättens protokoll vittnar detektiv Steier om att han har fått information av smeden Malmqvist att Hanna nu var där på besök. Detta resulterar i att Steier och barnmorska Ahlgren ertappar Angelin när hon utför en fosterfördrivning på Hanna.¹³⁴ Här framkommer alltså en tydlig hjälp från de boende i huset. Steier vittnar också om att han flera gånger och vid flera tillfällen sett kvinnor gå in till Angelin. Steier skötte alltså denne uppgift oberoende av de boende i huset.¹³⁵

Vid läsningen av materialet blir det tydligt att Angelin nekar till det fosterfördrivningsbrott som hon står åtalad för. Men hon nekar inte bara till fosterfördrivningen i sig utan även till all kontakt med de åtalade kvinnorna. Vid flertalet tillfällen går det att läsa att barnmorska Angelin sagt sig aldrig tidigare sett dessa personer. Nedan är ett utdrag ur rådhusrättens protokoll.

Sedan Kristina Angelin förehemtats samt henne delgifvits Matilda Nilssons berättelse, förklarade hon, att hon icke kände hvarken Matilda Nilsson eller Olof Hansson, att dessa personer aldrig besökt Kristina Angelin, samt att hon med dem aldrig träffat något aftal om fosterfördrifning.¹³⁶

Angelins strategi var alltså att förneka allt. Hon försvarar inte sitt påstådda handlande utan förklarar att det aldrig har hänt. Vilket är ett tydligt motstånd både mot den suveräna och den disciplinära makten, men även mot alla som ifrågasatte henne.

Den dagen då Angelin blev påkommen av Steier och Ahlgren hade hon besök av Hanna. Trots att Steier vittnar om att han hade sett Angelin behandla Hanna så hävdade Angelin att katetrarna som de fann i hennes lägenhet var avsedda att användas för att tömma hennes egen urin. Angelin förklarar även att hon inte visste vem Hanna var. I rådhusprotokollet utläses:

¹³⁴ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹³⁵ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹³⁶ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

Fyra eller fem minuter, innan Steier inträdde, hade en för Kristina Angelin okänd kvinna, som hon aldrig sett förut, infunnit sig hos henne och frågat, om Kristina Angelin ville hyra ut sitt ytterrum åt en ungherre, som var släkting till kvinnan ifråga. Kristina Angelin hade icke undersökt kvinnan eller behandlat henne i ändamål att fördrifva foster; Kristina Angelin hade icke en gång rört vid henne eller bedt henne att sitta ned.¹³⁷

Angelin fick alltså besök av en för henne okänd kvinna fem minuter innan P. Steier och Ahlgren trädde in i lägenheten. Men Angelin beskyller *inte* Hanna för något utan menar att Hanna hade varit hos henne i ett annat ärende. Det finns emellertid inget skuldbeläggande från Angelins håll eller anklagelser om förtal. Återigen nekar alltså Angelin till att någon fosterfördrivning skulle ha ägt rum i hennes lägenhet eller att hon hade en relation med kvinnan ifråga. Hanna i sin tur lär enligt barnmorskan Ahlgren ha erkänt fosterfördrivningen så fort hon och Steier kom in i rummet. För Ahlgren berättade Hanna att hon var havande och att hon hade sökt upp Angelin för att få sitt foster fördrivit samt att det var detta de sysslade med när Ahlgren och Steier hade ertappat dem.¹³⁸ Hanna förklarar senare i vittnesmålet att hon hade vänt sig till Angelin med syftet att få bekräftat om hon var havande eller inte. Hanna berättar att hon vid det första mötet inte hade någon avsikt att fördriva fostret. Hon erkänner emellertid att hon visste att Angelin fördrev foster, men inte i den utsträckning som nu antydde i rätten.¹³⁹ Det ger en bild av att Hanna ville framställa sig själv som påverkad av Angelin, även om hon inte direkt uttrycker att så är fallet. Motståndet som framkommer i Hannas vittnesmål riktas alltså mot Angelin.

Angelin verkar ha varit väldigt mån om att verksamheten skulle hållas hemlig. Villkoren för att hon skulle hjälpa Anna Andersson var dels att Anna betalade de pengar som förväntades men även att hon höll tyst om det som skulle ske. Nedan är ett utdrag från rådhusrättens protokoll:

Sedan denna med handen undersökt Anna Anderssons könsdelar, hade Kristina Angelin med en grof ed sagt, att Anna Andersson vore med barn och detta i tredje månaden, hvarefter hon tillagt: ”Men vill Ni blifva af med fostret, så skall jag hjälpa er, om Ni vill tuga stilla med det”.¹⁴⁰

¹³⁷ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹³⁸ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹³⁹ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-19, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁴⁰ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

Angelin ställer alltså krav på Anna. Om Anna vill bli av med fostret måste hon hålla tyst om vad som skett. Uttalandet skildrar Angelin som en maktutövare.

Det är svårt att finna någon tydlig orsak till varför Angelin fördrev kvinnornas foster. Genom materialet framkommer det att det fanns ett ekonomiskt intresse från Angelins håll då hon inte fördrev några foster gratis. Anna hade svårt att få ihop de pengar som behövdes för fosterfördrivningen, i det fallet tog Angelin en sjal som pant. Det framkommer även en syn hos Angelin på barn som kostsamma för kvinnan. Nedan är ett utdrag från rådhusrätten:

Ni måste väl kunna skaffa så många penningar för att blifva fri från fostret hellre än att sitta och dras med ett barn, som kostar många gånger mera; låt mig få tian, så kan Ni komma igen imorgon och få medicin samt hafva flera penningar med eder.¹⁴¹

Angelin försökte alltså att övertala Anna att fullfölja fosterfördrivningen genom att ställa kostnaden för ett barn i relation till kostnaden för fosterfördrivningen. Angelins bakgrund kan ha påverkat denna inställning då båda hennes män hade dött ifrån henne och hon hade lämnats själv med barnen.

Ekonomiska faktorer tycks alltså ha spelat roll för Angelins handlande. Men troligtvis fanns det flera skäl till varför Angelin utförde fosterfördrivningar. I polisrapporten nämns det att Angelin hade ”täta besök, helst efter mörkrets inbrott”.¹⁴² Angelin hade även setts ha gott om pengar och flera vittnen hade intygat att de hade sett henne med större sedlar.¹⁴³ Själv förklarade Angelin att hon hade vunnit dessa pengar på lotteri.¹⁴⁴ Angelin verkar alltså inte ha lidit brist på varken patienter eller pengar men trots detta insisterade hon på att fosterfördrivningen av Anna skulle utföras. Anna var ogift. Fadern till fostret nämns längre fram i rättsmaterialet och då som hennes fästman.¹⁴⁵ Det som är anmärkningsvärt med denna fosterfördrivning är även att Anna var långt gången i sin graviditet vilket medförde stora risker för både Anna och för Angelins verksamhet. Trots detta insisterade Angelin på att

¹⁴¹ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁴² Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁴³ Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁴⁴ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁴⁵ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-04, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

fördriva fostret. Hon lär även ha yttrat efteråt: ”Nu är det min lif och själ gjordt, nu blir det ingenting af med det fostret”.

Det konstaterades aldrig i rättsmaterialet hur långt gången Anna var i sin graviditet men resterna efter fosterfördrivningen tyder på hon var långt gången då delar av fostret och rester av moderkakan var möjliga att urskilja. Anna hade dessutom upplevts märkbart gravid för flera vittnen. Provinsialläkaren Thure Petrén resonerade om att den behandling som Angelin utövat på Anna kunde ha lett att hon hade fått barnsängsfeber.¹⁴⁶ Fosterfördrivningen på Anna var således ett risktagande för Angelin då eventuella komplikationer skulle kunna ha bidragit till röjandet av hennes verksamhet. Både Slaktare Malmström och smeden Malmqvist vittnar om att de hade hört Angelin säga att hon fördrev foster upp till sju och åtta månader gamla.¹⁴⁷ Annas foster kan alltså ha varit uppemot åtta månader gammalt.

Ytterligare en maktfaktor att ta hänsyn till är kvinnornas förhållande till en före detta yrkesutövande barnmorska. Angelin befanns sig i maktposition då kvinnorna var beroende av att anlita henne för att få genomgå denna typ av fosterfördrivning. Kvinnorna var i vad som kan tolkas som en desperat situation och Angelin var en person som kunde befria dem ifrån situationen. Slaktardrängen Malmström vittnar om att han hade hört om en dispyt mellan en man och Angelin angående den avtalade summan. Mannen ifråga, vilken senare bekräftades som Matildas fästman Olof menade att Angelin hade angett beloppet femtio kronor för fosterfördrivningen för att sedan höja beloppet till sextio kronor.¹⁴⁸ Olof Hansson vittnar även om att han hade besökt Angelin även efter Matilda hade valt att behålla fostret. Då med avsikten att kräva tillbaka de trettio kronorna som han hade gett Angelin för den planerade fosterfördrivningen.¹⁴⁹ Frågan är varför Angelin valde att höja summan. I materialet är femtio kronor en vanlig summa som Angelin tog för tjänsten. Men mycket tyder på att mannen ifråga normalt inte var delaktig i kontakten med Angelin. Kanske passade hon därför på att försöka få ut mer pengar för denna fosterfördrivning. Smeden Malmqvist intygade att det var Olof som hade besökt Angelin den dagen. Han vittnar även om att Olof inte hade nämnt att han var Matildas fästman. Istället hade Olof utgett sig för att vara Matildas bror och bett Angelin om

¹⁴⁶ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁴⁷ Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁴⁸ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-19, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁴⁹ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

att hon skulle befria systemen från fostret.¹⁵⁰ Olof ville alltså inte stå för att han var pappan till barnet som Matilda bar på. Vilket kan tolkas som att det fanns en skam även för honom att förhålla sig till.

I rättsmaterialet fanns det även ett brev som användes som bevis för att Angelin hade haft kontakt med Matilda och Olof. Brevet var skickat från Olof till Angelin. Nedan är ett utdrag ur brevet.

Jag får fatta pennan i hand ock skriva några rader till Fru C. Angelin och be Frun om att det kunde ske den förrättningen som vi taltes om då före Jul vi hade ju betalt 30 kronor frun ville ju ha 50 kronor ock det nekes inte böra det kan gå för sig vi har inte kunat skafva di 20 kronerna för var snäll och var himma på Lördag då kommer vi då skall nog di penningarna vara med.¹⁵¹

Olof vädjar alltså till Angelin att hon ska genomföra avtalet dem emellan. Han menar att de betalt henne en del av avgiften och har haft svårt att få ihop till resten, men säger att dessa kommer att finnas med nästa lördag då de planerar att åka till henne. Olof både vädjar och ställer krav. Han förväntar sig att Angelin ska kunna ta emot dem då de kommer in till Malmö. När brevet läses upp i rätten förklarar Angelin att hon aldrig läst det. Hon beskyller smeden Malmqvist för att ha lagt brevet i hennes lägenhet. Han menar å andra sidan att han har läst upp innehållet för Angelin då hon inte haft möjlighet. Detta är något som intygas av flera vittnen.¹⁵²

Sammanfattning

I avsnittet var fokus att studera hur makten rör sig mellan individerna i materialet, men även att se hur maktutövande och maktmotstånd tar sig i uttryck mot den suveräna och disciplinära makten. Analysen visar att individen har en möjlighet att påverka utgången i rättsmålet genom att försöka bibehålla makten över sin historia. Hanna anlägger en attityd som svag när hon berättar sin historia, vilket gör att hon framställs som ett offer för Angelins övertygelser. Anna i sin tur framställer Angelin som en myndig person. Matilda och Olof framställer Angelin som opålitlig och Angelin själv hävdar genomgående att hon inte har fördrivit några foster och inte

¹⁵⁰ Rådhusrättens protokoll, 1892-02-19, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁵¹ Olof Hansson, 1892-01-12, Bil. 74, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁵² Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

heller har någon relation till de åtalade. Även vittnena förklarar händelseförloppet på ett sätt som ska gynna deras situation så att det själv inte blir anklagade.

Det framkommer även att vittnena i materialet anlägger en anklagande ton gentemot Angelin och hennes verksamhet. Samtidigt så är det endast en person som tycks ha gjort en tydlig insats för att denna ska stoppas vilket är slaktare Malmström. De andra tycks ha agerat utifrån hans åsikter om verksamheten eller agerat först när den disciplinära makten gjort sig till känna i huset. Vittnesmålen ger även en uppfattning om att vittnena inte alltid var överens om händelseförloppet. Vid ett par tillfälle förändras förklaringen.

Orsakerna till de åtalades handlande innan rättegången kommer till uttryck genom rättmaterialet. Även här rör det sig om ett maktutövande och ett maktmotstånd. Mycket tyder på att ekonomiska och sociala skäl har spelat en stor roll för de åtalades handlande. Men det finns även indikationer på att Angelin hade ideologiska skäl till sitt agerande då hon uttrycker att Hanna ska bli fri från sitt foster och att Anna gör bättre i att göra av med ett foster som kommer att kosta henne mer i framtiden än själva fosterfördrivningen. Det går även att tolka skam som en orsak till fosterfördrivning, speciellt i Matilda och Olofs fall.

7. Sammanfattande diskussion

Undersökningen innebar alltså en diskursanalys av maktens dimensioner. Ett övergripande syfte med uppsatsen var att studera ideologiska föreställningar om fosterfördrivning som visade sig i dagstidningarna och i rättsmaterialet. I uppsatsen studerades även olika maktfaktorer som kan ha spelat roll för de utvalda individernas agerande både innan och under rättegången. Frågor som ställdes till materialet var:

- Vilka ideologiska föreställningar om fosterfördrivning finns i dagstidningarna och rättsmaterialet?
- Hur utövas den disciplinära makten utifrån skildrandet av de åtalade i rättsmaterialet?
- På vilka sätt visar sig makt och motstånd i individernas interaktion med varandra i rättsmaterialet?

Fokus i undersökningen har varit att utgå från ett fosterfördrivningsmål som utspelade sig i Malmö år 1892. Men även att studera hur några utvalda dagstidningar vid tidpunkten för rättsmålet skrev om fosterfördrivning. Det var framför allt fyra kvinnor som uppmärksammandes i undersökningen. En var den före detta barnmorskan Kristina Angelin från Malmö som bedrev en illegal fosterfördrivningsverksamhet. De andra tre kvinnorna var den ogifta Hanna Jönsson, pigan Anna Andersson och ogifta Matilda Nilsson som sökte upp Angelin med avsikten att fördriva sina foster.

Undersökningen anlade ett maktteoretiskt perspektiv vid läsningen. Det innebar att fem maktfaktorer kom att spela roll för resultatet. Den *suveräna makten* representerade lagen vid denna tidpunkt. Individerna i materialet som uttryckte en ideologisk föreställning om fosterfördrivning var tvungna att förhålla sig till att lagen inte tillät någon sådan.

I dagstidningarna framkom både en *informationsmakt* och ett *ideologiskt maktutövande*. Det sistnämnda gick även att utläsa i rättsmaterialet där föreställningar om fosterfördrivning gav sig till känna. Men indirekt kom även delar av rättsmaterialet att fungera som informationsmakt då denna publicerades i dagstidningarna.

Vid läsningen av rättsmaterialet analyserades sedan ett *disciplinärt maktutövande* utifrån hur de åtalade skildrades i materialet. Slutligen analyserades *makten som en rörlig kraft* där fokus låg på makt och motstånd utifrån hur individerna interagerade med varandra i rättsmaterialet.

7.1 Ideologiska föreställningar om fosterfördrivning

Den sociala praktiken, representerad av dagstidningarna i denna undersökning, innebar att sätta rättsmålet i en bredare diskurs om ideologiska föreställningar om fosterfördrivning.

Det framkom en syn på kvinnors val att fördriva sina foster som förståelig. Detta innebär emellertid inte att det fanns en allmän acceptans gällande fosterfördrivning då det även uttrycktes en syn på moderskapet som något självklart för en kvinna. Öberg menar att detta användes som argument i debatten som uppkom i början på 1900-talet. En syn som alltså även visade sig under 1890-talet.

En skribent i *Arbetet* ansåg att det var kvinnans sociala och ekonomiska förutsättningar som tvingade henne till detta agerande. Någon liknande attityd visades inte gentemot fosterfördrivaren vilket tyder på en dubbelmoral vid tidpunkten. Mot denna anlades det generellt sett en hårdare ton. I vissa fall förklaras de även som barnamörderskor. Det framkom även en brottsutövare/brottsoffer-attityd där fosterfördrivaren förklarades som det förstnämnda.

De ideologiska föreställningarna om fosterfördrivning som uttrycktes i dagstidningarna kan tolkas både som en informationsmakt och ett ideologiskt maktutövande då attityderna sprids till en större publik. För undersökningen valdes två malmötidningar som gavs ut i samband med det aktuella rättsmålet: *Arbetet* och *Sydsvenska Dagbladet*. Urvalet innebar att endast artiklar som innehöll termen *fosterfördrifning* har blivit lästa. Detta kan ha resulterat i ett uteslutande av artiklar som innehåller termer som abort och Angelinska målet. Artiklarna i *Arbetet* var både fler till antal och mer argumenterande gällande ämnet än artiklarna i *Sydsvenska dagbladet*. Men båda tidningarna intog emellertid en ställning *för* kvinnan och *emot* fosterfördrivaren.

Även rättsmaterialet tillät ett visst ideologiskt maktutövande. Individerna som kom till uttryck i detta material befann sig i en diskursiv praktik med begränsningar. Den suveräna och disciplinära makten tillät ingen diskussion om fosterfördrivning i stort. Men individerna i rättsmaterialet var ändå en del av ett större sammanhang där ideologiska föreställningar om fosterfördrivning existerade. Det innebär att individerna inte var fria från de föreställningar som cirkulerade runt omkring dem. I rättsmaterialet går det trots diskursens begränsningar att se en viss acceptans gällande fosterfördrivningar så länge som denna sköttes diskret.

Lennerhed visar att det fanns skillnader under 1900-talets första hälft gällande hur samhället förhöll sig till abortören och kvinnan som genomgick aborten. Min undersökning visar att en liknande föreställning går att utläsa ur dagstidningarna där fosterfördrivaren

många gånger förklarades som en barnamörderska medan det framkom en förståelse för kvinnans handlande. En dubbelmoral som till viss del stöttade kvinnans agerande och samtidigt ifrågasatte den som hjälpte henne. Hedrén visar att lagen hade ändrats från 1864 till 1890 och då minskat straffet för kvinnan men inte för fosterfördrivaren. Den suveräna makten sa alltså sitt i frågan. Det hårdaste straffet skulle drabba fosterfördrivaren, inte kvinnan som ansågs kunna ha förmildrande omständigheter.

7.2 Disciplinärt maktutövande

Hela rättsprocessen innebar i sig ett disciplinärt maktutövande. De individer som fanns i rättsmaterialet var tvungna att förhålla sig till den suveräna och disciplinära makten samt det faktum att det hade begåtts ett lagbrott. Men i materialet framkommer även ett disciplinärt maktutövande utifrån hur de åtalade skildrades. Framställningen var inte något som kvinnorna kunde bemöta. I polisrapporten anlägger skrivaren en anklagande ton gentemot barnmorska Angelin vilket säkerligen grundar sig i det faktum att hon varit spanad på under en lång tid. Denna framställning kom att följa med till en bredare diskurs då polisrapporten var det material som först togs vidare till rätten men även lämnades till dagstidningarna som sedan publicerade innehållet. Inledningen där Angelin förklaras skyldig till ett brott som hon inte hade blivit dömd för sprider sig alltså till en större diskurs.

Genom ett läkarutlåtande går det även att utläsa en förövare/offer-attityd där Angelin utmålas som förövare. Kvinnan ifråga målas upp som ett offer för Angelins agerande trots att det var kvinnan själv som sökte upp Angelin. Läkarutlåtandet fanns med som underlag i rätten och deras bedömning.

Ett annat exempel på ett disciplinärt maktutövande var när barnmorska Hagberg i sitt vittnesmål framställde Anna som oansvarig. Barnmorskan gav samtidigt en bild av sig själv som bättre vetande. Det är alltså en nedlåtande ton mot en av dem åtalade från ett yrkesverksamt vittne. Något som kan komma att påverka rättens bedömning av kvinnans handlande.

I rättsmaterialet fanns det även bilagor som bekräftade de åtalades medborgerliga förtroende. I en av dessa förklarades kristendomskunskapen hos Angelin och i den andra förklarades Hannas. Här gör skrivaren skillnad på framställningen av Angelins och Hannas kristendomskunskap. Den första antas medan den andra försvaras. Vad dessa uttalande grundar sig på förklaras inte i dokumentet, men det är möjligt att uttalanden kan påverka synen på kvinnorna.

7.3 Makten som en rörlig kraft

Genom att följa hur individerna interagerade med varandra i rättsmaterialet går det att utläsa ett maktutövande och ett maktmotstånd. Det är tydligt att de åtalade samt vittnena förmedlade sina utsagor på ett sätt som skulle gynna deras utgång i rättsmålet. Den diskursiva praktiken som individerna befann sig i avgjorde vad som var möjligt att säga om både varandra, händelseförloppet och fosterfördrivning i allmänhet. Hanna framställer sig själv som svag i sin relation till Angelin. Anna framställer Angelin som en myndig person, medan Matilda och Olof förklarar Angelin som opålitlig. Angelin själv anklagade inte kvinnorna för något men påstod att hon inte kände dem alls. Hon var även noga med att förneka det hon anklagades för. Angelin avviker inte en enda gång ifrån sitt förnekande varken i förhållande till den påstådda fosterfördrivningen eller i kontakten med kvinnorna.

När det gäller vittnena så försökte dessa att skildra händelseförloppet på ett sätt som visade deras oskuld. Det framkom att vittnena hade känt till Angelins verksamhet redan i ett tidigt skede men inte vänt sig till polisen med denna kunskap. Verksamheten försvaras alltså inte i vittnesmålen men det är ändå tydligt att det inte skett några uppenbara försök att avsluta den.

Av vittnena framkommer det få värderingar om kvinnorna som vände sig till Angelin. Vittnesmålen framställer däremot Angelins vilja att tjäna pengar. Det förklarades även att hon fördrev foster som var uppemot åtta månader gamla. Attityden gentemot Angelin är alltså mer anklagande än vad den var mot kvinnorna som sökte upp Angelin.

7.4 Orsaker till fosterfördrivning

I uppsatsen ställdes ingen direkt fråga som berörde orsakerna till kvinnornas handlande *innan* rättsmålet. Undersökningen gick ut på att studera en diskursiv praktik och se hur makten rörde sig inom denna. Men eftersom att rättsmålet även undersöktes i förhållande till en större social praktik och materialet visade maktfaktorer kom att spela roll för kvinnornas agerande går det inte att låta frågan bero. Foucault resonerar om att makten existerar i alla relationer. Hans ord ”där det finns ett maktutövande finns det ett maktmotstånd” är väl citerat. Kvinnorna som står åtalade i detta rättsmål är alla ett bevis på ett maktmotstånd som de utövade. Deras handlande stred mot den suveräna makten då lagen inte tillät fosterfördrivning. Runt kvinnorna och den suveräna makten rörde sig ideologiska föreställningar om fosterfördrivning men även föreställningar om kvinnors sociala villkor och kvinnlig sexualmoral. Makten verkar från flera håll och den suveräna makten är bara *en* maktfaktor som en individ i ett samhälle är tvingad att förhålla sig till. Att något är olagligt innebär alltså inte att det inte existerar.

I rättsmaterialet framkommer det inga tydliga svar om kvinnornas val att fördriva fostret. Men genom att sätta den diskursiva praktiken i förhållande till den sociala praktiken är det möjligt att komma en bit närmre orsakerna till kvinnornas agerande. Dagstidningarna visar att skam var något som ogifta havande kvinnor var tvungna att förhålla sig till under 1890-talet. Lennerhed resonerar om att skammen var en orsak till att kvinnor i början på 1900-talet aborterade bort sina foster. Det ansågs vara en skam att som ogift kvinna vänta barn eller att som gift kvinna vänta barn med någon som inte var ens make. Lennerheds resultat bygger på en 1900-talsföreställning om kvinnlig sexualitet. En attityd som alltså var aktuell även under den senare delen av 1800-talet. Lindstedt Cronberg skriver att lagstiftningen under 1800-talet inte längre såg på utomäktenskapliga förbindelser som något brottsligt men att det trots detta tycks ha funnits en föråldrad syn på kvinnans sexualitet. Utifrån Lindstedt Cronbergs resultat var alltså kvinnorna i min undersökning tvungna att förhålla sig till en föråldrad syn på kvinnlig sexualitet trots att lagstiftningen inte motsatte sig sådana relationer. De tre kvinnorna som vände sig till Angelin var alla ogifta. Hedrén visar i sin undersökning att runt 90 procent av kvinnorna som hade genomgått en fosterfördrivning var ogifta kvinnor. Detta är även överensstämmande med resultatet i min undersökning även om siffrorna får mindre betydelse då kvinnorna är få till antal. Men det indikerar att utomäktenskapliga sexuella förbindelser existerade och att resultaten av dessa inte accepterades. Lindstedt Cronberg visar att många kvinnor i det rättsmaterial som hon har undersökt angav att de hade blivit lägrade under äktenskapslöfte. En vittnesutsago visar att Hanna uttryckt att hon inte längre kunde värja sig för sin fästman som hon haft sedan tre år tillbaka. Alla tre kvinnorna hade uttryckt att de hade fästman men det var endast en av dessa fästmän som visade sig under rättegången. Det var också det par som inte fullföljde fosterfördrivningen. Lövkrona diskuterar att det är av stor vikt att se till mannens roll om barnamorden. Hon anser att barnamorden under 1700-talet måste ses i relation till den patriarkala diskurs som omgav den. Lövkrona menar att den manliga äran inte fick ifrågasättas. Det rör sig alltså inte bara om synen på den ogifta gravida kvinnan utan även om synen på mannen som hade gjort henne gravid. Skammen drabbade således inte enbart kvinnan vilket kan ha gjort att han har påverkat hennes beslut om fosterfördrivning. I min undersökning så var det Olof som inledde kontakten med Kristina Angelin och bad henne att fördriva Matildas foster. Han hade då enligt vittnesutsago inte sagt sig vara Matildas fästman. Istället uppgav han att det var hans syster som var havande. Kanske behövde alltså även Olof förhålla sig till den skam som omgav utomäktenskapliga sexuella relationer.

I min undersökning tycks ekonomiska och sociala skäl vara genomgående för alla de åtalade kvinnorna. Genom ett vittnesmål förklaras det att Anna hade ansett att det var bättre att avsluta graviditeten än att föda fram ett barn som hon inte hade ekonomiska resurser att ta hand om. Anna kom från fattiga förhållanden liksom de andra kvinnorna som sökte upp barnmorskan Angelin. Alla tre lämnade sina föräldragårdar redan i tidig ålder för att arbeta som pigor.

Ekonomiska skäl tycks även ligga bakom Angelins handlande. Hon använde sig av pengar som argument i samtalen med kvinnorna. Enligt en vittnesutsago hade Angelin uttryckt att det skulle vara mer kostsamt att ha ett barn än att betala pengarna till henne nu för fosterfördrivningen. Det står även klart att Angelin inte fördrev några foster gratis även om kvinnorna inte hade det gott ställt. I Matilda och Olofs fall är det även möjligt att hon försökte få ut mer pengar på denna fosterfördrivning för att det fanns en fästman närvarande.

Det går emellertid ändå att utläsa vissa ideologiska orsaker till Angelins handlande då hon både ansåg att hon befriade kvinnorna och påpekade barnets kostnad för kvinnan i framtiden. Lindstedt Cronberg skriver att det fanns två former av kontroll av sexualiteten: den *formella kontrollen* i vilken staten verkade och den *informella kontrollen* som grundade sig i lokala och kulturella sedvänjor. Lindstedt Cronberg menar att barnmorskorna tvingades att förhålla sig till båda rollerna då de hade en nära relation till folket men samtidigt arbetade för staten. Och folket och staten har inte alltid samma uppfattning om en sakfråga.

Det står klart att alla kvinnorna som är åtalade i detta rättsmål hade för avsikt att begå en brottslig handling. Reagan förklarar hur läkare i USA under 1900-talet trotsade lagen för att hjälpa kvinnor som ville abortera sina foster. Ett agerande som bidrog till att lagen senare kom att ändras. Det var alltså en samverkan mellan olika aktörer vilket även skedde i rättsmålet för min undersökning. Angelin hjälpte dessa kvinnor att avsluta sina oönskade graviditeter på ett sätt som förmodligen var säkrare än fosformetoden som användes runt omkring dem. Samtidigt var kvinnorna i behov av att Angelin skulle vilja utföra denna tjänst. Lennerhed undersöker maktförhållandet mellan psykiatrikern och den abortsökande kvinnan i en tid då abort var lagligt om skälen var tillräckliga. Då var kvinnan tvungen att ansöka om abort vilket satte psykiatrikern i maktposition och kvinnan i beroendeställning. Ett liknande mönster går att utläsa i materialet för min undersökning då Angelin både avgjorde kostnaden för fosterfördrivningen samt om hon ville utföra den. Kvinnorna var alltså i beroendeställning till Angelin och hon befann sig i maktposition.

Gällande Angelin är det även viktigt att belysa att hon ingick i en annan diskurs än de andra åtalade. Angelin behövde förhålla sig till sin yrkesroll som barnmorska samt hur synen

på henne som fosterfördrivare togs emot av andra inom hennes egna yrkeskategori.

Jordemodern var en tidskrift för barnmorskor vid denna tidpunkt. Här skrevs det om de barnmorskor som hade blivit anhållna för fosterfördrivning. Om häktandet av Angelin skriver de:

Häktad för fosterfördrifning. Förr barnmorskan Kristina Angelin i Skåne, hvilken för några år sedan häktades såsom misstänkt för fosterfördrifning, men då på grund af bristande bevisning frikändes, blef nyligen af polisen anhållen. Vid hos henne företagen husvisitation beslagtogs åtskilliga medikamentflaskor. Anledningen till denna åtgärd antages vara den samma, som då hon förra gången lagfördes.¹⁵³

Det är alltså en kort notis om att Angelin har blivit anhållen men likväl antyder skribenten att Angelin tidigare hade utfört samma illegala verksamhet, trots att hon inte hade dömts den gången. Framställningen påminner om den i polisrapporten vilket tyder på att informationen kom därifrån. Det sker alltså inte något försvar av den anhållna barnmorskan utan snarare det som Öberg tidigare har bekräftat: ett fördömande av fosterfördrivarnas handlande.

Det framkommer inte om Angelin läste tidskriften *Jordemodern* eller hur hon förhöll sig till andra inom sin yrkeskategori, men det är tydligt att hon gjorde ett aktivt val när hon handlade i motsats till många andra inom sin diskurs. Öberg skriver även om att barnmorskorna fram till år 1887 svor en ed på att göra allt de kunde för att förhindra ett missfall. Det finns alltså en intressekonflikt i barnmorskeyrket som dels hade för avsikt att finnas till för barnet, men dels även agerade i det motsatta genom att finnas till för modern och då på bekostnad av fostrets liv.

Trots samtidens bild av Angelin som en barnamörderska så valde hon alltså att fortsätta med sin illegala verksamhet. Det finns skäl att tro att Angelin förutom ekonomiska vinningar även ville hjälpa dessa kvinnor. Något Angelin uttrycker till Hanna genom orden: ”Jag ska min lif, anda och själ rifva ”ägget” löst på 10 minuter och sedan är fröken *fri*”.

¹⁵³ *Jordemodern*, 5, 6. Årg. 1892, 93, 46.

7.5 Vidare forskning

I materialet går det att följa flera variabler som inte har varit aktuella för denna undersökning. Lindstedt Cronberg har studerat synen på skam och moral i förhållande till barnamord i ett rättsmaterial. Dagstidningarna lämnar utrymme för en fördjupad undersökning av den skam som de ogifta och havande kvinnorna var tvungna att förhålla sig till.

Hedréen använde sig av termen *kriminell abort*. Detta var en term som inte gick att spåra i dagstidningarna eller i rättsmaterialet. Är det en term som endast Hedréen använde sig av eller går den att finna i andra medicinska eller rättsliga sammanhang?

I vissa avseenden förklarades det aborterade fostret som *foster*, i andra avseende kategoriserades fostret som ett *barn*. Angelin hade enligt flera vittnen uttryckt att hon fördrev uppemot åtta månader gamla foster. Diskuterades etiska aspekter förhållande till fostrets ålder vid fosterfördrivning i rättsliga sammanhang?

Det är även tydligt att det finns en intressekonflikt i barnmorskerollen. Personer som hade denna utbildning förväntades att hjälpa barn till världen och svor en ed gällande detta ända fram till 1887. Det innebar att Angelin troligtvis också hade svurit en sådan ed. Men ändå framkommer det i dagstidningarna vid denna tidpunkt att det fanns flertalet barnmorskor både i Sverige och i andra delar av Europa som tog på sig rollen som fosterfördrivare och därmed bröt det löfte de hade avlagt.

8. Epilog

Framtiden för dessa kvinnor såg olika ut. Att följa kvinnorna vidare på djupet skulle innebära skrivandet av minst en ny uppsats. Därför lämnas här bara en kort inblick i deras fortsatta situation.

Ogifta Matilda Nilsson och drängen Olof Hansson var ett par som utmärkte sig i rättsmaterialet. Dels på grund av att Matilda valde att inte fördriva fostret som hon bar på och dels för att Olof var delaktig och närvarande under hela händelseförloppet. Matilda och Olof var inte gifta vid tidpunkten för rättsmålet men trolovade. Matilda, som egentligen hette Bothilda födde en flicka den 20 mars alltså nio dagar efter att rättsmålet hade avslutats. Matilda och Olof gifte sig sedan den 19 april och tillsammans fick de ytterligare fem barn.¹⁵⁴

Pigan Anna Andersson var konstaterat havande vid fosterfördrivningen som Angelin utförde på henne. Anna dömdes därför till ett år och sex månaders straffarbete.¹⁵⁵ När domen lästes upp hade Anna fallit i gråt.¹⁵⁶ Hon tillbringade sin strafftid vid Malmö centralfängelse.¹⁵⁷ Anna kom senare att gifta sig med arbetaren Theodor Nilsson Strömberg från Bunkeflo. Med honom fick hon sju barn.¹⁵⁸

Trots att ogifta Hanna Jönsson erkände att hon varit gravid vid fosterfördrivningen gick det alltså inte att bevisa att Hanna varit havande. Detta innebar att Hanna friades av rådhusrätten med de avslutande orden: ”Hanna Jönsson skall genast å fri fot försättas”.¹⁵⁹ När domen löd

¹⁵⁴ ”Bothilda Nilsson”, Arkiv digital, https://app.arkivdigital.se/register-collections/register-posts/r5.p109871367?birth_date=1868-03-07&query=bothilda%20nilsson®ister_collection=5, (hämtad 2019-05-18).

¹⁵⁵ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-11, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁵⁶ ”I Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-12, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-03-12/edition/147466/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1892-03-12&to=1892-03-12&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

¹⁵⁷ ”Hanna Andersson”, Arkiv digital, https://app.arkivdigital.se/volume/v103937?image=8&page=3®ister_post_aid=r5.p59838739, (hämtad 2019-05-18).

¹⁵⁸ ”Hanna Andersson”, Arkiv Digital, https://app.arkivdigital.se/register-collections/register-posts/r5.p64412362?birth_date=1864-11-24&query=Hanna%20andersson®ister_collection=5, (hämtad 2019-04-30).

¹⁵⁹ Rådhusrättens protokoll, 1892-03-11, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

hade Hanna enligt en artikel i *Arbetet*, svimmat av.¹⁶⁰ Hanna gifte sig aldrig. Hon arbetade som sömmerska och bodde kvar i Malmö tills hon dog år 1940.¹⁶¹

Eftersom att det aldrig gick att bevisa om Hanna var havande eller inte kunde Kristina Angelin inte fällas för denna fosterfördrivning.¹⁶² Däremot ansågs Angelin vara skyldig till fosterfördrivningen av Anna. Hon dömdes därför enligt §27 i kap 14 ”Om mord, dråp och annan misshandel”, vilket innebar minst två års straffarbete. När domen lästes upp hade Angelin enligt en tidningsartikel uppfört sig ”spotskt”. Hon hävdade då fortfarande sin oskuld.¹⁶³ Angelin var även anklagad för en fosterfördrivning som hade ägt rum 1887 i Annetorp. Rannsakingen fortsatte därför i Oxie- och Skytts häradsrätt. Det fanns även misstankar om att Angelin tillsammans med en man varit orsak till en kvinnans död. Denna rannsaking togs upp i Rådhusrätten i Malmö. Angelin och hennes medskyldige dömdes men överklagade sedan domen vilket gjorde att den gick vidare till först Hovrätten och sedan till Högsta domstolen. Genomgående för Angelin är alltså att hon hävdade sig vara oskyldig. Kanske var det rent taktiskt att fortsätta förneka det uppenbara. Angelin dömdes slutligen till åtta års straffarbete och tio års vanfnejd.¹⁶⁴ Hon avled efter en magsjukdom år 1896 i Norrköpings läns cellsfängelse 65 år gammal.¹⁶⁵

¹⁶⁰ ”I Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-12, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-03-12/edition/147466/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1892-03-12&to=1892-03-12&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

¹⁶¹ ”Hanna Jönsson”, Arkiv Digital, https://app.arkivdigital.se/volume/v264917?image=203&page=195®ister_post_aid=r5.p146403014, (hämtad 2019-04-30).

¹⁶² Rådhusrättens protokoll, 1892-03-11, Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv.

¹⁶³ ”I Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-12, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/1865536/1892-03-12/edition/147466/part/1/page/3/?q=fosterf%C3%B6rdrifning&from=1892-03-12&to=1892-03-12&newspaper=ARBETET>, (hämtad 2019-05-10).

¹⁶⁴ ”Slutdom i Angelinska målet”, *Hjo tidning*, 1892-12-02, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/4112719/1892-12-02/edition/154351/part/1/page/3/?q=kristina%20angelin&from=1892-12-01&to=1892-12-31>, (hämtad 2019-04-25).

¹⁶⁵ ”Den sorgligt ryktbara barnmorskan”, *Hallandsposten*, 1896-09-30, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/4112716/1896-09-30/edition/153818/part/1/page/3/?q=kristina%20angelin&from=1896-01-01&to=1896-12-31>, (hämtad 2018-11-09).

9. Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Arkiv digital

”Bothilda Nilsson”, https://app.arkivdigital.se/register-collections/register-posts/r5.p109871367?birth_date=1868-03-07&query=bothilda%20nilsson%20®ister_collection=5, (hämtad 2019-05-18)

”Hanna Andersson”, https://app.arkivdigital.se/register-collections/register-posts/r5.p64412362?birth_date=1864-11-24&query=Hanna%20andersson%20®ister_collection=5, (hämtad 2019-04-30)

”Hanna Andersson”, https://app.arkivdigital.se/volume/v103937?image=8&page=3®ister_post_aid=r5.p59838739, (hämtad 2019-05-18)

”Hanna Jönsson”, https://app.arkivdigital.se/volume/v264917?image=203&page=195®ister_post_aid=r5.p146403014, (hämtad 2019-04-30)

Dombok vid Malmö Rådstufvurätts Andra Afdelning 1892, Malmö stadsarkiv

J.A. Olin, 1892-02-11, Bil. 65 a

J.A. Olin, 1892-02-18, Bil. 65 b

Olof Hansson, 1892-01-12, Bil. 74

Polisrapport, 1892-02-06, Bil. 58 a

Rådhusrättens protokoll, 1892-02-12

Rådhusrättens protokoll, 1892-02-19

Rådhusrättens protokoll, 1892-02-26

Rådhusrättens protokoll, 1892-03-04

Rådhusrättens protokoll, 1892-03-11

S. Hasselqvist, 1892-02-29, Bil. 85

Stadsdistriktsläkare C. Brandberg, 1892-02-05, Bil. 58 b

T.f. Sjukhusläkare A. Lindan, 1892-02-11, Bil. 58 c

Tryckta källor

Svensk Författnings-Samling, No 11, (P.A. Norstedt & Söner, Kongl. Boktryckare, Stockholm 1864)

Tidningsartiklar, *Svenska dagstidningar*, <https://tidningar.kb.se/>

Arbetet

- ”Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-05
- ”En Angelinskans medarbetare”, *Arbetet*, 1892-02-27
- ”En englamakerska”, *Arbetet*, 1891-12-28
- ”F. barnmorskan Christina Angelin”, *Arbetet*, 1892-02-06
- ”Förra barnmorskan Angelin”, *Arbetet*, 1892-02-12
- ”I Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-12
- ”Jurydomen öfver de franska fosterfördrifvarne”, *Arbetet*, 1891-12-03
- ”Svenska ädlingar”, *Arbetet*, 1891-10-03
- ”Ytterligare häktning i Angelinska målet”, *Arbetet*, 1892-03-14
- ”Åter en massbarnamörderska”, *Arbetet*, 1891-11-23

Hallandsposten

- ”Den sorgligt ryktbara barnmorskan”, *Hallandsposten*, 1896-09-30

Hjo tidning

- ”Slutdom i Angelinska målet”, *Hjo tidning*, 1892-12-02

Kristinehamnstidningen

- ”Fosforförgiftning”, *Kristinehamnstidningen*, 1892-11-24

Malmö Nya Allehanda

- ”Anledningen till f. barnmorskan Angelins häktande”, *Malmö Nya Allehanda*, 1892-02-10

Nya Dagligt Allehanda

- ”Fosterfördrifningsmålet i Malmö”, *Nya Dagligt Allehanda*, 1883-03-12

Sydsvenska Dagbladet

”Angelinska målet”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-02-19

”Angelinska målet”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-03-11

”Bref från Köpenhamn”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-03-11

”F. barnmorskan Christina Angelin”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-02-06

”Utlemming”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-01-16

”Ytterligare häktning i Angelinska målet”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1892-03-14

Litteratur och tidskrifter

Litteratur

Axelsson Thom och Qvarsebo Jonas, *Maktens skepnader och effekter: Maktanalys i Foucaults anda*, (Studentlitteratur, Lund 2017)

Bergström Göran och Boréus Kristina (red.), *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text och diskursanalys*, (Studentlitteratur, Lund 2012)

Elgán Elisabeth, *Genus och politik: En jämförelse mellan svensk och fransk abort- och preventivmedelspolitik från sekelskiftet till andra världskriget*, (Uppsala Univ., Stockholm 1994)

Fairclough Norman, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, (Routledge, New York 2010)

Foucault Michel, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, (Arkiv förlag, Lund 2010)

Hedrén Gunnar, *Ang. fosterfördrivningsbrottet i Sverige, i synnerhet under sent 1800-tal*, (Ivar Haggströms Boktryckeri A.B., Stockholm 1901)

Jørgensen Winther Marianne och Phillips Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, (Studentlitteratur, Lund 2000)

Lennerhed Lena, ”En annan aborthistoria”, 2008-03-01, *Forskning och Framsteg*, <https://fof.se/tidning/2008/2/artikel/en-annan-aborthistoria>, (hämtad 2019-05-17)

Lennerhed Lena, *Historier om ett brott: Illegala aborter i Sverige på 1900-talet*, (Atlas, Stockholm 2008)

Lennerhed Lena, ”Kvinnan, aborten och teratologin”, *Lychnos: årsbok för idé- och lärdoms historia* red. Bosse Holmqvist, (Lychnos, Uppsala 2015)

Lennerhed Lena, *Kvinnotrubbel: Abort i Sverige 1938–1974*, (Gidlunds förlag, Möklinta 2017)

Lindstedt Cronberg Marie, *Synd och skam: Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*, (Cronberg publishers, Lund 1997)

Lövkrona Inger, *Annika Larsdotter barnamörderska: Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, (Historiska Media, Lund 1999)

Reagan Leslie, *When Abortion was a Crime: Woman, Medicine, and Law in the United States, 1867-1973*, (University of California Press, Oakland 1998)

Öberg Lisa, *Barnmorskan och läkaren, Kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870–1920*, (Ordfronts förlag, Stockholm 1996)

Tidskrifter

Jordemodern, 5, 6. Årg. 1892, 93

Nationalencyklopedin, OCR. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ocr> (hämtad 2019-05-24)

Svensk Juristtidning, <https://svjt.se/svjt/1948/133>, (hämtad 2019-04-17)